

Marijan F. Kranjc, generalmajor v pokoju

Stanislav Rapotec »Rappy«

ekonomist, obveščevalec, stotnik in slikar

Prispevek k zgodovini slovenskega četništva - december 2011/januar 2012

Stanislav Rapotec – »Rappy« je bil kot obveščevalec JViD in tajni agent britanske Soe pod šifro 999 in kodno oznako A/H69 v obveščevalni operaciji »Henna« januarja 1942 s podmornico pred otokom Mljetom, od koder je odšel v Split, Zagreb in Mostar. Po opravljeni nalogi se je vrnil v Carigrad oz. Kairo ter podal obširna in tudi prva obveščevalna poročila o stanju v okupirani Jugoslaviji. Osrednji namen tega sestavka je predstaviti njegovo glavno poročilo, ker zadeva tudi stanje v Sloveniji in razvoj slovenskega četniškega gibanja. Zato lahko njegovo poročilo uvrstimo med primarne zgodovinske vire. Iz srbsčine sem ga prevedel in uredil avtor ter dodal tudi podatke o izvoru rodbine in o njegovem obveščevalnem delovanju na sploh. Lektorirala Liljana Kranjc Tekavec, dipl. uni. prof. slovenščine, srbsčine in hrvaščine.

I. Rodovina Rapotec – izvor in dejavnost njenih članov

Statistični urad RS za leto 2010 navaja 21 priimkov Rapotec, od tega 16 v obalno-kraški regiji (Divača in vasi okrog Sežane). Torej bo držalo, da gre za slovensko rodovino. To navajam zaradi tega, ker je javno objavljen napačen podatek, da je bil Stanislav Rapotec rojen v Trstu, zato so celo domnevali, da je italijanske narodnosti. Dodajam še dve potrditvi.

- V Velikem slovenskem biografskem leksikonu¹ so navedeni štirje Rapotci, in sicer:
- Franc (1887–1976), Nabrežina, poštni uradnik, skladatelj in kulturni delavec;
 - Josip (1898–1968), Kozina, zdravnik in zborovodja;
 - Vinko (1889–1969), Nabrežina, odvetnik in publicist, častni konzul Francije v Mariboru, Stanislavov stric;
 - Stanko (1911–1997), Trst, stotnik in slikar.

Vsi štirje ugledni člani rodovine Rapotec po vsej verjetnosti izvirajo iz debla, ki ima korenine v okolici Kozine, kar bi potrdila že kratka genealoška raziskava. Za starše Stanislava smo namreč ugotovili, da so živeli v vasi Rodik pri Kozini, pa čeprav je kot rojstni kraj vpisana Kozina. Ker gre za rodovino z značilnom priimkom, je skoraj gotovo, da izvirajo iz enega gnezda.

Zapisanega v leksikonu Osebnosti ne bom ponavljal, dodal bi le nekaj podatkov iz drugih virov, ki se nanašajo na politično in obveščevalno dejavnost. Mislim predvsem na dr. Vinka Rapotca, odvetnika, ki je bil tudi francoski častni konzul v Mariboru. Kdor ve, kako so tuje obveščevalne službe delovale v Sloveniji do aprilske vojne 1941, se ne bo čudil, da je francoska obveščevalna služba vse do 1938 aktivno delovala proti Nemčiji tudi iz Slovenije. Funkcija častnega konzula je ponujala tudi

¹ Veliki slovenski biografski leksikon – Osebnosti, Ljubljana, 2008

legalizacijo določenih stikov in političnpropagadnih akcij. Po letu 1938 so Francozi svoje obveščevalce umaknili iz Slovenije, nato pa so jih zamenjali Britanci.

Udba je po vojni, vse do leta 1952, temeljito spremljala velik del Rapotčeve rodbine. Predvsem so nadzorovali zveze in povezave s Stanislavom Rapotcem, ki je bil sicer izseljenec, emigrant v Avstraliji, vendar je bilo zanj znano, da je bil četniški in britanski obveščevalec. Zaradi zvez s francosko obveščevalno službo so operativno nadzirali njegovega strica dr. Vinka Rapotca, ki je služboval Kopru, v radijskem arhivu, pogosto pa je hodil v Trst, kjer je živela soproga. Udba je kontrolirala in zasliševala tudi Rapotčevo sestro Cveto, poročeno Čajić, ki je prej živela v Zagrebu.

II. Stanislav Rapotec – ekonomist, stotnik, obveščevalec in slikar

Znana umetnostna zgodovinarica, dr. Irene Mislej, mi je posredovala skenirani del iz RK župnije Kozina za leto 1911, ki nedvomno potrjuje, da je bil Stanislav Rapotec rojen v Kozini, ne pa v Trstu.

*Stanislav Rapotec (1911–1997)
(Dr. Irene Mislej, fotografija v razstavnem katalogu, 2011)*

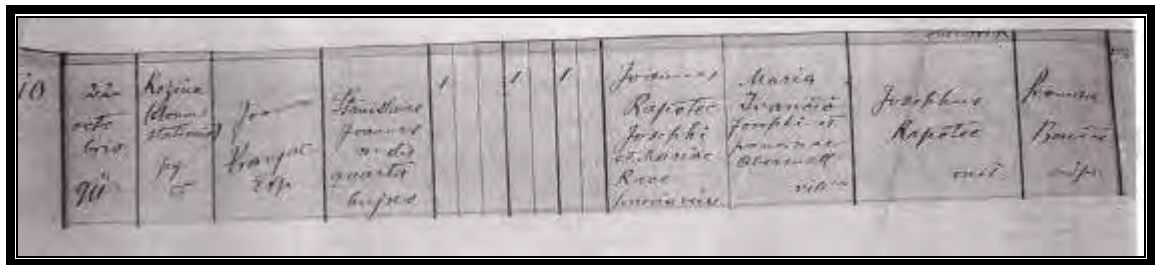
Glasi pa se takole:

- rojen 22. oktobra 1911 v Kozini (Wikipedija, Osebnosti in drugi viri navajajo 4. oktober 1911 v Trstu);
- krščen kot Stanislav Janez;
- oče Janez, Ivan (Joannes) Rapotec, železničar, sin Jožefa Rapotca in Marije Race;
- mati Marija Ivančič, gospodinja, hčerka Jožefa in Frančiške Obersnel;
- botra Jožef Rapotec, kmet, in Frančiška Beučič (ali Baučič);
- družina Janeza in Marije Rapotec je živela v Rodiku pri Kozini.

Po slovenski Wikipediji, torej po doslej znanih podatkih, je njegovo življenje potekalo nekako takole: rojen 4. oktobra 1911 v Trstu, končal trgovsko akademijo v

Ljubljani, diplomiral 1938 na ekonomski fakulteti v Zagrebu, 1940 se je zaposlil v Splitu, bil rekrutiran, v aprilski vojni zajet, zbežal in se priključil odporniški skupini, odšel v Veliko Britanijo, postal častnik, zatem so ga poslali na Bližnji vzhod, po vojni odšel v Avstralijo, leta 1952 diplomiral iz ekonomije in se posvetil slikarstvu, prejel red Avstralije za dosežke na slikarskem področju, prihajal v Sveče na Koroškem, umrl 1997 v Avstraliji.²

Suhoparno, nezanimivo in napačno! Več podatkov nam ponudijo tuji publicisti³, tudi izseljeniški⁴, marsikaj zanimivega pa zremo iz arhivov Ozne – Udbe in zapisov okrog kardinala Stepinca⁵, predvsem pa iz knjige Jerce Vodušek Starič, Britanski špijoni Soe v Sloveniji 1938–1942. Dragoceni pa so predvsem najnovejši podatke dr. Irene Mislej, znane umetnostne zgodovinarke, ki je proučevala Rapotca kot slikarja⁶, vključno z izpiskom iz RK župnije v Kozini za leto 1911, ki ga tudi posredujem:

Župnija Kozina, rojstna knjiga za 1911
(Zasebna zbirka, rodbina Rapotec, Škofja Loka)

Po letu 1994 je Rapotec nekajkrat obiskal Slovenijo in dr. Irene Mislej se je z njim tudi pogovarjala, predvsem o slikarstvu. Govorila pa je tudi z znanim britanskim brigadirjem Williamom Deakinom, ki je povedal, da ga je Rapotec večkrat obiskal v južni Franciji. Rapotec naj bi bil po njegovih besedah izredno pogumen in iznajdljiv obveščevalec, rad se je videval z britanskimi kolegi iz Kaira in Jeruzalema. Menda je imel, ob avstralskem, tudi britanski diplomatski potni list.

Kdo je bil Deakin, ni potrebno podrobneje pojanjevati. Z Rapotcem sta se spoznala 1942 v Kairu, ko se je Deakin kot stotnik britanske vojaške obveščevalne službe pripravljal za odhod k maršalu Titu kot vodja prve (britanske) vojaške misije pri Vrhovnem štabu NOV Jugoslavije. Tudi kasneje je maršal Tito prijateljeval z njim, kar je tudi pomenilo, da je imel skoraj neposreden pristop k angleški obveščevalni službi. No, to je bolj ali manj znano. Manj znano pa je dejstvo, da je z Deakinom

² Wikipedija, prosta, slovenska, www.wikipedia

³ Stanislav Ivan Rapotec, Artist and Patriot, Gabor Gergely, GCSJ

⁴ Glas Slovenije v Avstraliji, december 1999

⁵ Nikola Milovanović – Draža Mihailović, Britanske vojaške ustanove nudijo pomoč izdajalcem, www.znaci.net,

Ivan Gabelica, Blaženi Alojzije Stepinac u NDH, Nekritičko manipuliranje nevjerojastnim izvješćima Antun MASLE, nadbiskup Alojzije Stepinac radio je u NDH za britansku obaveštajnu službu, Globus, Zagreb, 1. avgust 1997, str. 4–9

⁶ Dr. Irene Mislej, Stanislav Rapotec, 1911–1997, slikarstvo/paintings, Pilonova galerija, Ajdovščina, oktober 2011

konec maja 1942 prišel v Kairo tudi britanski poročnik James Klugman, za katerega je bilo kasneje ugotovljeno, da je bil v tistem času že sovjetski agent, tudi povezan z legendarnim Philbyjem oz. s peterico »zlatih« sovjetskih agentov v samem vrhu britanske protiobveščevalne službe. Menda je Burgessu in Macleanu pomagal pobegniti v Moskvo ...

Ker pač vsaka obveščevalna služba maksimalno izkorišča dostopne podatke, lahko samo predvidevamo, da je tudi sovjetska obveščevalna služba vedela za Stanislava Rapotca in za njegovo obveščevalno delovanje ... Toliko kot uvod v izredno zanimivo pot slovenskega častnika in zavezniškega obveščevalca.

Stanislav Rapotec – rekonstrukcija življenjepisa

Ker je očitno, da je Stanislav Rapotec bolj znan kot slikar, manj pa kot obveščevalec – častnik, se mi je zdelo potrebno, da opravim rekonstrukcijo njegovega življenjepisa, saj je verjetno, da je iz različnih razlogov pomanjkljivo ali celo napačno predstavljen.

Obveščevalci namreč radi skrivajo svoje identifikacijske podatke. Omenil sem že, da je bil Stanislav Rapotec rojen 22. oktobra 1911 v Kozini, ne pa 4. oktobra 1911 v Trstu. Sam je povedal, da je (slovenski) Trst navajal v tujini zaradi hitrejše identifikacije, navedeni datum pa je bil menda posledica napake v dokumentih. Družina je živela v vasi Rodik pri Kozini. Oče Janez (Ivan) je bil železniški uradnik. Zaradi vojnih in kaotičnih razmer na Krasu po soških bitkah je zelo verjetno, da Stanislav še ni obiskoval osnovne šole v Kozini.

Ko so Italijani po rapalski pogodbi zasedli del slovenskega Primorja, tudi Kozino, se je družina leta 1918 umaknila v Slovenijo, najprej v begunsko taborišče Strnišče (današnje Kidričevo) pri Pragerskem, kjer so nekaj časa živeli v železniškem vagonu. Kmalu zatem je oče Janez dobil službo v Škofji Loki, kjer so se tudi nastanili. Stanislav je bil takrat star šele sedem let, pa je tam tudi začel obiskovati osnovno šolo. Meščansko (srednjo) šolo je obiskoval v Škofji Loki in Ljubljani (po nekaterih podatkih je v Ljubljani obiskoval trgovsko akademijo). Bil je zelo dejaven v akademskem klubu »Jadran« v Ljubljani.

V Zagrebu je študiral na visoki ekonomsko-komercialni šoli (po nekaterih podatkih na ekonomski fakulteti), vendar zaključnega državnega izpita ni opravljal. Razlog ni docela znan, le da so mu grozili skrajneži. Namreč, v Zagrebu se je družil predvsem z naprednimi študenti in aktivisti nacionalnih organizacij. Bil je predsednik Zveze jugoslovanskih študentov. Po prepričanju je bil celo ultranacionalist in član Jugoslovanske nacionalne stranke.

Zanimive so navedbe dr. Staričeve⁷, da je Stanislav Rapotec še kot študent tajno sodeloval z dr. Milkom Brezigarjem, vodilnim britanskim agentom v Sloveniji, stike pa je imel tudi z dr. Milanom Orožnom, dr. Otom Ambrožem in dr. Adolfom Ribnikarjem, ki so bili tudi obveščevalno zainteresirani za podatke iz sredine zagrebških študentov.

⁷Jerca Vodušek Starič, Slovenski špijoni in Soe 1938 – 1942, Ljubljana, 2004, str. 103

Kot že rečeno, Stanislav ni dokončal študija, temveč se je kot absolvent najprej zaposlil v državni hipotekarni banki v Ljubljani, nato pa pri isti banki v Splitu. Aprila 1941 je bil kot rez. poročnik vpoklican v vojsko, ni pa znano, kdaj in kje je bil zajet. Že prej je bil v šoli rez. častnikov v Sarajevu verjetno sprejet tudi v obveščevalno službo VKJ. V Sarajevu je takrat spoznal dr. Vinka Vrhunca, tudi enega vodilnih britanskih agentov v Sloveniji, ki je po vsej verjetnosti odločilno vplival na Rapotčeve opredelitve glede obveščevalnega delovanja. Predvidevam, da je bil že v tem obdobju sprejet v britansko Soe, čeprav je šele kasneje dobil šifro »999«, junija 1942 pa tudi uradno kodo A/H69, kar je pač postopno preverjanje, po starem kolonialnem pravilu!

Iz nemškega ujetništva aprila 1941 je uspel zbežati iz konvoja ali ujetniškega taborišča. Prebil se je v Split, od koder se je po naročilu nacionalističnega uporniškega gibanja (četnikov), bolj verjetno pa britanske obveščevalne službe, odpravil na dolgo in nevarno pot na Bližnji vzhod, da bi vzpostavil stike z jugoslovansko vlado v emigraciji in z zavezniki.

V Kairu je menda vstopil v britansko vojsko in bil kot agent Soe dodeljen obveščevalni službi SIS. V začetku leta 1942 se je v obveščevalni akciji »Henna« izkrcal s podmornice pri otoku Mljetu, skupaj z radiotelegrafistom, opremo in denarjem. Uspel je vzpostaviti načrtovane zveze v Splitu, Zagrebu, Ljubljani, Beogradu in Mostarju. Glavna je bila povezava z zagrebškim nadškofom Alojzijem Stepincem, menda britanskim agentom, in majorjem Karlom Novakom, poveljnikom slovenskih četnikov. Napisal je zanimivo obveščevalno poročilo, ki bo prevedeno v celoti predstavljeno tudi v tem zapisu.

Po večmesečnem bivanju v Jugoslaviji se je po dolgi in nevarni poti prek Carigrada kot uslužbenec Rdečega križa vrnil v Kairo in podal splošno ter posebna poročila o stanju v domovini.

Zatem je bil poveljnik čete v bataljon kraljeve garde v Palestini, 1944 pa je bil povišan v stotnika JViD. Menda je enak čin dobil tudi v britanski vojski.

Ko so ga jeseni 1948 demobilizirali, se je odločil, da bo ostal v tujini. Odpotoval je v Avstralijo in se najprej nastanil v Adelaidi, kjer je uspešno zaključil študij ekonomije (zagrebškega, kot smo videli, ni dokončal). Tako je diplomiral in poklic ga je čakal.

Vendar pa se je kmalu zatem odločil, da se bo posvetil slikarstvu, ki ga je privlačilo že od mladih let. V začetnem obdobju je slikal v realističnem slogu. Ko pa se je 1955 preselil v Sydney, je doživel pravo »globinsko preosnovo«, saj je začel intenzivno ustvarjati abstraktne »umetnine visoke vrednosti in z močnim duhovnim sporočilom«, kakor je ugotovila umetnostna zgodovinarica dr. Irene Mislej, njegova dobra znanka.

Uvrstil se je med vodilne avstralske likovne umetnike, prejel je tudi visoko kraljevo odlikovanje za zasluge na umetniškem področju.

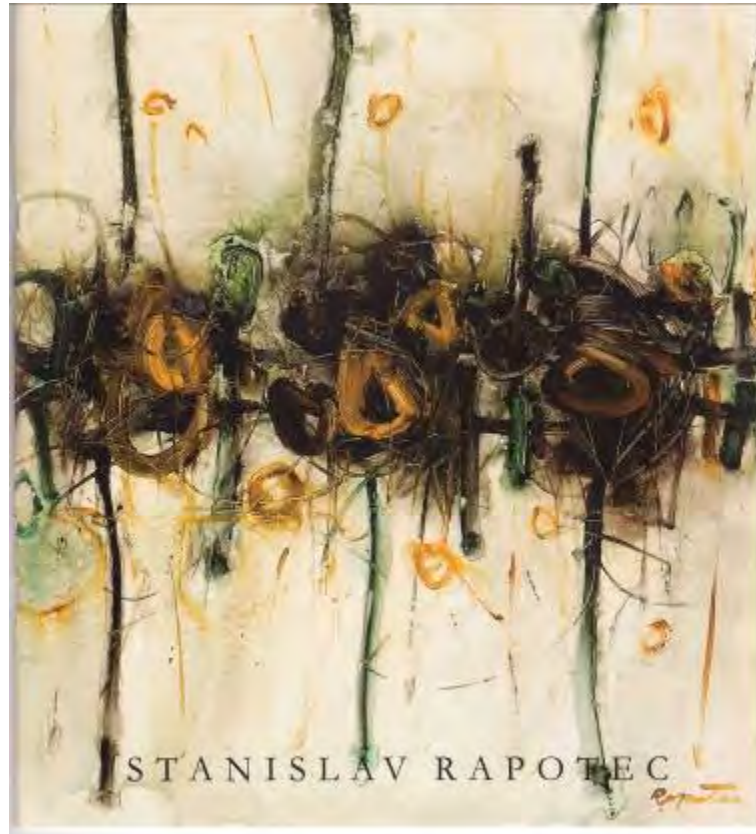
1961 se je poročil z Andreo Du Boise, ki je prezgodaj umrla (leta 1976 je naredila samomor).

Po njeni smrti je pogosto prihajal v Evropo in obiskoval svoje britanske vojne prijatelje, znanke in rojake.

Tako je v Rimu spoznal kiparja Goršeta s Koroške, pa je pozneje pogosto zahajal v vas Sveče in imel tam tudi poletni atelje. Zadrževal se je tudi v vatikanski Sloveniki. Avstralska vlada je leta 1976 poslala v Vatikan, na prošnjo samega papeža Pavla IV.,

v zbirko sodobne sakralne umetnosti eno najboljših Rapotčevih del. Tako sta v njej zastopana dva Slovenca (še Spazzapan iz Torina) in Hrvat (Meštrovic).

Po letu 1991 je prihajal tudi v Slovenijo, vendar se je gibal predvsem v umetniških krogih. Zanimvo je, da je bil na svoji prvi razstavi v Ljubljani 26. junija 1991, dve uri pred slovesnostjo na Trgu republike.

Dr. Irene Mislej, Stanislav Rapotec, 1911–1997, slikarstvo/paintings, Pilonova galerija, Ajdovščina, oktober 2011

Stanislav Rapotec ni neznan v slovenski umetnostni zgodovini. Bil je vključen v raziskovalni projekt Slovenski izseljenci in kultura, bibliografija pa je kar obsežna, in sicer:

- Slovenski likovni ustvarjalci po svetu. Starejša generacija iz obeh Amerik in Avstralije. Ahčin, Gorše, Grom, Jager, Kramolc, Perušek, Rapotec, Remec, Sulčič. Slovenska izseljenska matica in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, katalog uredila dr. Irene Mislej, Dolenjski muzej, Novo mesto, 1989 in Mestna galerija, Ljubljana, 1990;
- Stanislav Rapotec, Slovenska izseljenska matica, katalog uredila dr. Irene Mislej, galerija Equrna, Ljubljana, 1991;
- Stanislav Rapotec, Evropski mesec kulture, katalog uredila dr. Irene Mislej, razstava galerija Zala, Ljubljana, 1997;
- Irene Mislej, Down under, velika država tam spodaj (Stanislav Rapotec) v: Raziskovanje kulturne ustvarjalnosti na Slovenskem: Šumijev zbornik, ob 20. letnici Znanstvenega inštituta FF. Ljubljana: Razprave Filozofske fakultete, 1999;

- Irene Mislej, Stanislav Rapotec, slikarstvo (1911–2011). Pilonova galerija, katalog ob razstavi, Ajdovščina, 2011.

Stanislav Rapotec je umrl 18. novembra 1997 v Sydneyu, kjer je tudi pokopan. Otrok ni imel.

Njegova vloga v britanski Soe je bila javno predstavljena šele leta 2002 v knjigi Jerce Vodušek Starič, **Špijoni Soe v Sloveniji 1938–1942**, v slovenskem četniškem gibanju pa v moji knjigi **Plavi garda – poveljnikovo zaupno poročilo** leta 2006, kjer sem predstavil tudi del že omenjenega obveščevalnega poročila.

Stanislav Rapotec in britanske obveščevalne akcije

Da bi popolnoma razumeli vlogo in pomen slovenskega častnika in obveščevalca Stanislava Rapotca, tokrat sicer v britanski obveščevalni službi, je potrebno prikazati celotno dejavnost te službe od okupacije Jugoslavije pa vse do ugotovitve, kdo se dejansko bori proti Italijanom in Nemcem. Kronološko poročilo⁸ bi izgledalo takole:

Do novembra 1941 je bil pri generalu Draži Mihailoviću britanski častnik za zveze, stotnik Duane T. Hudson – „Bill“. Po spopadu med četniki in partizani pri Užicah se je Hudson „izgubil“ in šele aprila 1942 ponovno vzpostavil stik s četniki.

To tudi pomeni, da zavezniške sile niso imele celovite slike o tem, kdo se v Jugoslaviji dejansko bori proti okupatorju – partizani ali četniki. Zato je po naročilu britanske vlade poveljstvo britanskih sil na Bližnjem vzhodu v letu 1942 načrtovalo več obveščevalnih misij v Jugoslaviji.

Glavno vlogo so namenili misiji britanskega majorja Therensa Aterthona, ki je pred vojno kot novinar več let bival v Jugoslaviji in je imel širok krog zanimivih zvez. Pomožno vlogo pa je imel slovenski poročnik Stanislav Rapotec. Tako je 17. januarja 1942 iz Aleksandrije izplula podmornica Torn, ki je v obveščevalne akcije vozila dve misiji.

V akciji „Henna“ sta se poročnik Stanislav Rapotec in podnarednik Stevan (Štefan) Šinko (šifra: Stevan Jovanović), menda tudi Slovenec, radiotelegrafist, dne 27. januarja 1942 izkrcala ob otoku Mljet z nalogo, da zbereta obveščevalna poročila o stanju na Hrvaškem in v Sloveniji. Poleg radijske postaje je misija imela večjo količino denarja.

V akciji „Hydra“ so se major Therence Aterthon, stotnik Radoje Nedeljković in radiotelegrafist narednik Patric O'Donovann dne 4. februarja 1942 izkrcali v bližni Petrovca v Črni gori. Prvi poskus izkrcanje pred Budvo je zaradi burje odpadel. Major Aterthon je prispel v VŠ NOVJ, vendar so ga na poti proti štabu generala Draža Mihailovića sredi maja 1942 pri vasi Tatarevina ob reki Čehotini ubili četniki Spasoja Dakića. Major Aterthon je imel podatke, da četniki sodelujejo z Italijani, kar je nameraval sporočiti britanski vladi.

⁸ Nikola Milovanović, Draža Mihailović, ibd.

V akciji „Disclaim“ se je na Romanijo 5. februarja 1942 s padali spustila posebna skupina, ki so jo sestavljali major Keven Eliot, poročnik Pavle Crnjanski, vodnik Petar Miljković in narednik Robert Chapmann, radiotelegrafist. Sredi marca 1942 so domobranci NDH ujeli vse štiri padalce.

Četrta skupina še ni bila določena, predvidevali pa so, da se bo spustila v Črni gori na zahtevo vodje akcije „Hydra“.

Zaradi padca Simovićeve vlade pa so se pojavile težave, saj je novi predsednik Slobodan Jovanović že 9. januarja 1942 zahteval, da Soe preneha s pošiljanjem obveščevalnih misij v Jugoslavijo. Toda bilo je prepozno.

26. januarja 1942 se je podmornica „Torn“ približala Mljetu, kjer sta se izkrcala poročnik Rapotec in podnarednik Šinko. Na otok sta z gumijastim čolnom prepeljala dve radijski postaji, osebno orožje, 3,5 milijona lir in 300 zlatih funtov (Rapotec navaja 3,700.000 lir in 200 napoleonderjev, seveda zlatih – opomba MFK). Čeprav sta imela nalogo, da takoj vzpostavita radijsko zvezo z Malto, tega nista storila zato, ker sta se znašla v neznanem okolju. Zato sta na primernem kraju na obali zakopala obe radijski postaji in skoraj ves denar. Dva dni sta se skrivala v nekem gozdičku, nato pa sta odšla v najbližnjo vas Korita, kjer sta se prvemu domačinu predstavila kot begunca iz Hercegovine. Naslednji dan se je Rapotec prijavil na postaji italijanskih karabinjerjev in kot begunec – Slovenec zaprosil za dovolilnico za potovanje v Split in naprej v Slovenijo (v poročilu navaja, da je dovolilnico za potovanje do Splita dobil od karabinjerjev v Korčuli in s posredovanjem bivšega podbana dr. Ivkovića – opomba MFK). Na poti do Splita se je za nekaj dni ustavil na Korčuli in obiskal nekaj bivših politikov. Vsi po vrsti so ga zavrnil in grozila je celo nevarnost, da ga bodo prijavili italijanskim oblastem, kar pa ni bilo res. Zato se je takoj odpravil v Split, kjer je takoj uspel vzpostaviti stik z vojvodo Ilijem Trifunovićem - Birčaninom, četniškim poveljnikom Dalmacije.

Podnarednik Šinko se je medtem skrival na Mljetu, vendar so ga Italijani kmalu odkrili in aretirali. Seveda so ga temeljito zaslišali in verjetno ugotovili njegovo identiteto. Zaprli so ga v hotel „Porto Sabra“, od koder je s pomočjo enega od lastnikov hotela uspel „zbežati“ in se z ladjo odpeljal v Split, kjer je našel Rapotca, ta pa ga je seznanil tudi s četniškim vojvodo Birčaninom. Vsekakor je bil Rapotec nepreviden, saj bi moral pomisliti, da je podnarednik Šinko lahko izdal celo misijo.

Ker je vojvodo Birčanina zanimal predvsem denar, pa tudi dve radijski postaji, je takoj organiziral akcijo odkopavanja dragocenega tovara. Dva četniška simpatizerja s Korčule sta zakopano našla, ko pa sta čez nekaj dni prišla s čolnom, da bi radijski postaji in denar prepeljala v Split, ju je nekdo prehitel. Birčanin je mislil, da sta simpatizerja s Korčule zgrešila mesto, zato jima je poslal podnarednika Šinka, da ponovno poiščejo zakopani „zaklad“. Že v Vela Luki na Korčuli je podnarednik Šinko menda zvedel od nekega italijanskega podčastnika, pa tudi od meščanov, da so karabinjerji na Mljetu „našli neko orožje, radijski postaji in 2 milijona lir“. Zato seveda ni nadaljeval poti na Mljet, temveč se je z ladjo „Jastreb“ vrnil v Split.

Ko je Rapotec zvedel, da je ostal brez radijskih postaj in denarja, je takoj zapustil Split in se z ustaškimi dokumenti za gibanje po NDH odpravil najprej v Zagreb. Podnarednik Šinko je nameraval „ilegalno“ odpotovati v Beograd, vendar mu je to previdni vojvoda Birčanin preprečil in ga s stražo poslal v Knin k vojvodu Đujiću, kjer

je dobil nalogo, da organizira obveščevalno službo v dinarskem četniškem območju, seveda proti NOG.

Poročnik Rapotec je opravil naslednje kontakte: v Zagrebu z nadškofom Alojzijem Stepincem (usmerjen proti Paveliću), z nekaj častniki NDH (jugoslovansko usmerjeni) in z majorjem Karlom Novakom, poveljnikom slovenskih četnikov (predal šifre), posredno pa verjetno tudi z dr. Milkom Brezigarjem; v Beogradu z majorjem Žarkom Todorovićem, četniškim poveljnikom severnih pokrajin (posredna zveza z generalom Dražo Mihailovićem, predal šifre) in s starim znancem, sedaj četniškim podporočnikom Tugomirjem Prekorškom, načelnikom centra radijskih zvez; v Mostarju z nekaj častniki NDH in v Splitu s četniškim poveljnikom Dalmacije vojvodo Birčaninom in njegovimi sodelavci. Ni uspel vzpostaviti radijske zveze z Malto (ne bi niti mogel, ker akomutarja nista bila formirana), ni pa niti raziskal, ali je morda podnarednik Šinko Italijanom izdal celotno akcijo in si prisvojil denar.

Poročnik Rapotec je dejansko prvi podal celovito poročilo o situaciji v Jugoslaviji, da se četniki borijo proti partizanom, ni pa poročal, da tudi sodelujejo z okupatorjem. Podal bom pripombe tudi na to poročilo, posebej pa preverjanje z britanske strani.

Julija 1942 se je major Hudson prebil do štaba generala Draža Mihailovića in nadaljeval s sodelovanjem. Britanci so poslali posebno misijo, da bi zagotovili radijske zveze s četniki in z majorjem Hudsonom. Nazadnje je britanska vlada v štab generala Draža Mihailovića 26. decembra 1942 poslala polkovnika Stanleyja W. Baileyja, pred vojno večletnega direktorja rudnika Trepča, in stotnika Kennetha Greenleesa, da bi četnike prepričala v sodelovanju z zavezniki v borbi proti Nemcem in Italijanom.

Soe in misija Stanka Rapotca⁹

V svoji knjigi Slovenski špijoni in Soe 1938–1942 je avtorica posvetila veliko pozornost Stanislavu Rapotcu, agentu Soe pod oznako »999« in kasneje s kodo »A/H 69«. Posebno poglavje z zgornjim naslovom je na 58 straneh (str. 259–317).

Tako je tudi slovenska javnost širše spoznala pomen in zasluge stotnika Stanislava Rapotca kot obveščevalca JVvD in pozneje britanske Soe.

Ne bom ponavljal zgodovine nastanka in delovanja Soe v Jugoslaviji, temveč bom omenil samo Slovence, ki so delovali za Soe ali pa tudi za SIS (Secret Intelligence Service ali »C«).

Vsekakor je največje zaupanje Britancev v Kairu užival Ivan Rudolf. Določene naloge pa so opravljali Dimitrij Omersa, Boris Furlan, Franc Snoj, Miha Krek, dr. Ivan Čok (strokovnjak za radijske postaje), Lojze Kuhar in Franc Gabrovšek.

Britanci so imeli tudi stike s pravimi agenti SIS, npr. z dr. Milkom Brezovarjem, dr. Vinkom Vrhuncem in ing. Jankom Mačkovškom, za katere pa še niso pripravljene odkriti arhivskih podatkov.

⁹Jerca Vodušek Starič, Slovenski špijoni in Soe 1938–1942, Ljubljana, 2002

Aktivni pa so bili tudi legalni vojaški obveščevalci: podpolkovnik Milan Prosen, vojaški ataše v Ankari, polkovnik Franc Stropnik, šef vojne misije v Palestini, diplomat in sodelavec obveščevalne službe VKJ Nikola Vilhar s Sušaka ter drugi.

Dr. Staričeva je »izbrskala« tudi nekaj zanimivih podrobnosti iz udbinih arhivov. Tako zvemo, da je Stanislav Rapotec po uspelem pobegu iz nemškega ujetništva sredi junija 1941 odpotoval iz Splita proti Ljubljani. V Karlovcu se je sestel s sestro Cveto, ki je živela v Zagrebu. Povedala je samo, da se je brat Stanislav po treh dneh vrnil iz Ljubljane. Vsekakor pa se je Rapotec odpravil v Ljubljano, da bi vzpostavil stike z vodilnimi slovenskimi liberalci. Tako se je sestel z dr. Albertom Kramarjem in predvsem z dr. Vinkom Vrhuncem, ki mu je dal potreben denar¹⁰ za potovanje v Carigrad, sestel pa se je tudi z vojnim svetom Slovenske zaveze v Ljubljani, ki mu je do 15. julija 1941 posredoval poročilo v Zagreb. Rapotec je tako šele konec tega meseca odpotoval v Carigrad.

V Ljubljani je dobil potni list Rdečega križa (katerega predstavniki so sodelovali z britansko obveščevalno službo v Italiji), da kot njihov predstavnik obišče slovenske vojne ujetnike v Bolgariji. Seveda so ga Nemci v Bolgariji aretirali, zato je moral odigrati vlogo pravega predstavnika RK – kako, ne vemo.

V drugo je Rapotec julija 1942 prav tako iz Beograda odpotoval v Carigrad, kjer sta ga najprej sprejela konzul Ljubomir Hadži - Djordjević in Jovan Djonović - Monkey¹¹, novi šef obveščevalnega centra (prej major Perić), nato pa sta ga napotila v center Soe v Carigradu, od koder je John Bennett šele 8. avgusta 1942 poslal poročilo centrali Soe v Kairu, obenem pa tudi v London.

Rapotec je 14. avgusta 1942 v Carigradu napisal obširnejše obveščevalno poročilo o Jugoslaviji. Tako je o razmerah v Sloveniji poročal, da so organizacijo odpora prevzeli demobilizirani rez. častniki, medtem ko so se politiki umaknili v ozadje. Podobno je poročal za druge kraje, pri čemer je očitno, da je povsem zanemaril pravi odpor – partizanski! Zato se tudi njegova predvidevanja, na katerih so Britanci gradili svojo politiko, niso uresničila, pa je tako britanski premier Churchill moral kasneje poslati v Jugoslavijo svojega sina Randolfa. In drugo, poročnik Rapotec je povsem zanemaril očitne podatke, da četniki sodelujejo z Italijani in Nemci. Ali so za to kriva naivnost ali napačna terenska poročila, ne morem komentirati.

Dejstvo je, da so britanski obveščevalci vseeno še dolgo preverjali verodostojnost Rapotčevih poročil, kar samo po sebi govori, da mu niso povsem zaupali. Potrebno je omeniti, da je SIS v Londonu imel dve neposredni radijski zvezi z Ljubljano! Zaradi vseh preverjanj in zaslišanj je bil poročnik Rapotec zelo razočaran in menda ni hotel več sodelovati v nobeni obveščevalni misiji. Odšel je za poveljnika čete v gardni bataljon v Palestini.

Moram pa dodati še zanimiv podatek, ki ga navaja dr. Staričeva. Namreč, Rapotec se je v Zagrebu po vsej verjetnosti sestel tudi z ing. Jankom Mačkovškom, vodilnim britanskim agentom v Sloveniji, ki je že 17. junija 1942 poročal v London,

¹⁰S. Pavlovwitsch, *Unconventional perceptions of Yugoslavia*, str. 67–105. Menda je Stevan Pavlović nekajkrat govoril z Rapotcem in imel najpopolnejše podatke o njegovih zasebnih in službenih zadevah.

¹¹Jovan Djonović, po vojni je skušal vzpostaviti zveze s častniki JVM, zato smo zanj leta 1964 vodili operativno obdelavo. Dosje je bil kar zajeten ...

centrali SIS, o Rapotčevi akciji in težavah. No, verjetna je tudi inačica, da mu je Rapotec samo poročal v Ljubljano, s katero je imel tri varne kurirske zveze.

Očitno je, da vsega še nismo zvedeli.

Poročilo poročnika Stanislava Rapotca, začetek avgusta 1942¹²

POROČILO

s potovanja v domovino v času od 15. januarja do konca junija t. l. po ukazu takratnega zastopnika vrhovnega poveljnika z nalogo in navodili, ki so bila sestavljena v vrhovnem poveljstvu.

V Jugoslaviji sem se mudil polnih pet mesecev. Medtem ko sem bil prva dva meseca skoraj neopažen¹³ in sem živel relativno mirno, brez večjih skrbi za varnost, sem imel zadnje tri mesece na svojih plečih kar štiri tiralice z vsemi „zahtevami“ italijanskih, nemških in hrvaških vojaških in policijskih oblasti. Zato je tudi razumljivo, da med svojim bivanjem nisem pisal nobenih zabeležk, razen zelo važnih stvari. S tem opravičujem pomanjkanje datumov in možne netočnosti v tem poročilu.

Vtise, ki sem jih zbiral dneve in noči, množica dogodkov, pomembnih in manj pomembnih, tisoče razgovorov z odgovornimi in preprostimi ljudmi – in na koncu, takšna tragedija, tolikšne muke in žrtve – z vsemi podrobnostmi, opisom in zaključki ne bi mogel staviti na papir v krajšem roku. Živci, ki so bili pet mesecev do skrajnosti skoncentrirani, so popustili šele takrat, ko sem se znašel na varnih tleh. Razumljiva pa je tudi naravna reakcija, ki mi ne dovoljuje, da bi sedel na miru. Zato bom pohitel s tem kratkim poročilom, po katerem bodo predpostavljeni lahko zaključili, kakšen je položaj v državi, kakšni so odnosi med posameznimi skupinami, kakšne so možnosti zvez, pošiljanja pomoči itd. Samo potovanje, boljše rečeno njegovo tehnično stran bom opisal v posebnem referatu. Pišem tudi obširnejše poročilo, ki ga bom iz navedenih razlogov predložil kasneje.

Skupaj s podnarednikom Stjepanom Šinkom, radiotelegrafistom, sva se podala na pot s podmornico, ki je izplula 15. januarja 1942 iz пристanišča v Aleksandriji. Na isti podmornici je v Črno goro potovala tudi ekipa majorja Aterthona.

Po enajstih dnevih, tj. 26. januarja ob 4. uri zjutraj sem se izkrcal na otoku Mljetu (na skrajnem vzhodnem delu) skupaj z radiotelegrafistom in naslednjo opremo: dve radijski postaji, dva akumulatorja, 3,700.000 italijanskih lir, 200 napoleonderjev, manjši kovček z rezervnimi deli, štirje revolverji, nekaj streliva in hrane ter osebni predmeti. Samo izkrcavanje je potekalo nemoteno. Bilo je sicer predvideno, da se izkrcam na otoku Hvaru, ki je bližji Splitu, vendar to ni konveniralo poveljniku podmornice, ker bi samo za manevriranje izgubil dan in noč. Velika oddaljenost od Splita, pa tudi nepoznavanje terena in ljudi me je sicer skrbelo (Hvar mi je bil zelo

¹²To poročilo poročnika Stanislava Rapotca, poročnika JViD, je povzeto in prevedeno iz knjige dr. Ljuba Bobana, Hrvaška v diplomatskih poročilih begunske vlade, 1. in 2. del, Zagreb, 1988. Izpuščeni sta dve poglavji, in sicer: Splošna situacija in Stanje v splitskem sektorju, Dinari in Liki. Poročilo je prevedeno brez večjih lektorskih posegov.

¹³Kar seveda ne bo držalo, saj so italijanski karabinjerji na Mljetu kmalu naši dve radijski postaji in večjo količino lir in zlatih funtov, še prej pa je opažena sovražna podmornica, zato je bil pomorski promet nekaj časa celo prekinjen, karabinjerji pa so izdali Rapotcu legalno prepustnico za potovanje v Split – opomba MFK.

dobro znan), vendar se je bilo potrebno odločiti za izkrcanje ali povratak v Aleksandrijo. Kot sem že navedel, samemu potovanju bom namenil poseben referat, pa se sedaj ne bom zadrževal na podrobnostih tega potovanja.

Na Korčuli sem četrty dan bivanja v domovini naletel na podbana g. dr. Ivkovića (dr. Svetozar Ivković, bivši hrvaški podban s sedežem v Splitu – opomba MFK). Čeprav je dr. Ivković vedel za moj odhod iz države, sem ga lahko prepričal, da sem prišel samo do Beograda, od koder se vračam. Vseeno sem ga obvestil, da se nahajam v manjši misiji in da prinašam določeno vsoto denarja za akcije v Splitu. Tako sem v njegovem stanovanju skrtil 400.000 lir in 70 napoleonderjev, kolikor sem vzel od vsote denarja, ki sem jo zakopal v bližini mesta izkrcanja. Med tridnevnim bivanjem na Korčuli sem bil gost v njegovi hiši, z njegovim posredovanjem pa sem od karabinjerjev dobil legalno dovolilnico za potovanje do Splita. Pojavljanje podmornice v bližini Mljeta je bilo že registrirano, pa je bil ves pomorski promet prekinjen. Tri dni sem čakal za prevoz do Splita. Bil je to celo vojaški transport.

Dr. Ivković mi je posredoval prve ugodne, pa tudi prve zaskrbljujoče vesti. Od njega sem tudi izvedel, da se v Splitu nahaja četniški vojvoda Birčanin (Ilija Ž. Trifunović - Birčanin, 1877–1943 – opomba MFK), Niko Bartulović (predsednik Nacionalnega komiteja za Dalmacijo – opomba MFK), Danko Anđelinović (odvetnik – opomba MFK), dr. Juraj Arnerić (odvetnik, prej na Korčuli – opomba MFK), četniški vojvoda Dobroslav Jevđević (“Aero”, odvetnik, četniški poveljnik Like in Istre, tuji agent – opomba MFK) in drugi. Zvedel sem tudi, da v Splitu in v obalnem pasu vlada zelo strog režim, hermetična zapora meja in podobno.

V Split sem prišel 3. ali 4. februarja ob 19.50 uri. Zahvaljujoč nekaj kosom ameriškega mila “Palmolive”, ki so jih finančni in policijski uslužbenci pri pregledu prtljage našli na vrhu kovčka in z velikim veseljem pospravili v svoje žepe, za dovoljenje pa niso niti spraševali, je bil pregled hitro končan. Pod srajco sem uspel prenesti vseh 400.000 lir in 70 napoleonderjev. Eden od financarjev, ki mu je bilo všeč milo “Palmolive”, mi je priskrbel še dovoljenje za gibanje v Splitu, ker se je policijska ura začela že ob 19. uri.

Prespal sem v stanovanju svojega prijatelja. V isti hiši je stanoval tudi Danko Anđelinović, ki me je še isti večer seznanil s stanjem v Splitu in se zavezal, da bo naslednji dan sklical malo konferenco osebnosti, ki so bile po svoji avtoriteti nedvomno poklicane, da prevzamejo skrb za del sredstev, ki sem jih prinesel. Šlo je za osebe, ki naj bi sestavljale vodstvo organizacije, ki je bila že v ustanavljanju. Posebno me je razveselilo, da sem tako hitro srečal avtoritativni osebi, kot sta vojvoda Birčanin in Niko Bartulović, in si tudi takoj pridobil njuno zaupanje.

Na sestanku, ki so mu prisostvovali vojvoda Birčanin, Niko Bartulović, Danko Anđelković in dr. Juraj Arnerić, sem na kratko razložil svojo nalogo in jim tudi sporočil direktive vrhovnega poveljstva za delovanje ter sporočil pripravljenost kraljevske vlade in vrhovnega poveljstva, da bosta v konkretnih pogojih in možnostih pošiljala vso potrebno pomoč, tako finančno, v orožju in strelivu, kakor tudi, da bom lahko sporočil odgovore na tisoč vprašanj, ki se postavljajo izven domovine, tudi sedaj, ko se je zamenjala vlada, itd. Na tem sestanku je bil narejen tudi načrt za nadaljnje delo v moji misiji, skrb za prenos materiala in denarja z Mljeta pa je bila zaupana dr. Arneriću, prav tako pa tudi razmestitev radijskih postaj.

Z vojvodo Birčaninom sem se sestajal vsak dan. V njegovem stanovanju sem srečal mnoge kurirje in častnike v posebnih misijah, ki so prihajali iz Mostarja, iz štaba poveljnika bosansko-hercegovskih odredov pokojnega generalštabnega majorja Boška Todorovića, iz Črne gore in Like. Tako sem že prve dni prišel v stik z majorjem Boškom Todorovićem prek njegovega pribočnika rez. podporočnika Mutimira Petkovića, ki je prišel v Split v posebni misiji. Nekaj dni pozneje sta prišla k vojvodu Birčaninu še stotnik Vidak Kovačević in rez. poročnik Milan Šantić (urednik "Politike"). Stotnik Kovačević je bil v Splitu kot kurir na poti h generalu Dražu Mihailoviću, rez. poročnik Šantić pa je bil poslan v Beograd s posebno nalogo. Po mesecu dni, ob njenem povratku, sem imel priložnost, da sem se z obema ponovno pogovarjal.

V Mostar sem potoval trikrat in sem tako tam prebil štirinajst dni. Bil sem v stalnem stiku z Radmilom Grdićem, bivšim sekretarjem Sokola v Beogradu, ki je bil zastopnik vojvode Birčanina na hercegovskem območju. Namreč, vojvoda Birčanin je v začetku aprila 1942 sprejel polnomočja generala Draža Mihailovića, s katerim je bil postavljen za poveljnika celotnega obalnega območja, razen Črne gore, kjer je postal poveljnik general Đukanović. V Mostarju sem imel stik tudi z Dobrosavom Jeđevićem, s katerim sem se že prej seznanil v Splitu, z Ristom Tutom, namestnikom Radmila Grđevića, z dr. Aleksandrom Solom in drugimi.

Zahvaljujoč prijaznosti vojvode Birčanina in zaupanju, ki mi ga je izkazoval, pa tudi dejstvu, da me je seznanil z vsemi, ki so s terena prihajali k njemu, ali pa mi je omogočil neposredne stike s političnimi osebnostmi in predstavniki jugoslovanskih nacionalistov, HSS in SDS (v Splitu), sem si med dvomesečnim bivanjem v Splitu ustvaril zelo jasno in popolno sliko o stanju na obalnem območju, ki jo bom v nadaljevanju prikazal objektivno. Izpustil bom samo zelo zaupne podatke, ki jih bom ustno sporočil nadrejenim.

(izpuščeno)

Razmere na Hrvaškem in v Sloveniji, bivanje v Zagrebu

V Zagrebu sem prebil dva meseca in pol: aprila, maja in prvo polovico junija 1942. Ves ta čas pa sem bil tudi v stalnem stiku s Slovenijo, kamor, na žalost, nisem mogel potovati zaradi izjemno težkih razmer in zelo stroge mejne kontrole. Imel pa sem stalno in zelo dobro kurirsko zvezo. V kurirski zvezi sem ostal tudi s Splitom in Mostarjem. No, vso pozornost pa sem namenil proučevanju razmer, odnosov in razpoloženja na hrvaškem območju. Bil sem v stalnem stiku z vodstvom HSS, posebno z mladimi v HSS, nadalje z Jugoslovensko revolucionarno organizacijo, z nekaj mlajšimi častniki in mnogimi vplivnimi posamezniki.

Petkrat sem bil tudi v avdienci pri zagrebškem nadškofu, prevzvišenem dr. Alojziju Stepincu. Od njega osebno sem želel dobiti pojasnila na mnoga vprašanja. Prek nekaj uglednih družin sem hitro ustvaril solidno obveščevalno mrežo, ki je segala vse do Paveličevega kabineta. Zelo veliko materiala sem dobil od doc. prof. dr. Filipovića, gospe Vilder, gospe prof. Marušić – Vurdelja in drugih.

Povedal sem že, da sem bil v stalnem stiku s političnim in vojaškim vodstvom Slovenije, tj. s Slovensko zavezo in z Draževim pooblaščencom, generalštabnim majorjem Novakom (Karl Novak, 1905–1975, poveljnik slovenskih četnikov oz. JVvD

do sept. 1943, pozneje predstavnik Draža Mihailovića pri zaveznikih v Italiji – opomba MFK). Na svojem potovanju v Dražev gorski štab v začetku junija 1942 se je major Novak za pet dni ustavil v Zagrebu. Ob tej priložnosti sva z majorjem Novakom do podrobnosti proučila stanje in položaj v Sloveniji in vse možne smeri razvoja situacije. Major Novak mi je predal tudi poročilo Slovenske zaveze (v filmu), ki ga prilagam v enem primerku. Poročilo je namenjeno Kraljevski vladi in Poveljstvu jugoslovanskih enot.

Slovenija preživlja od božiča (1941) naprej težke dneve. Težave ponovno nastajajo zaradi razhajanj dveh skupin, dveh pogledov na svet – gre za dve taktiki glede bojevanja s sovražnikom. To sta dva računa, a eden je napačno sestavljen. Ta račun predvideva, da bi bil konec vojne minulo poletje in da bi zmagali Rusi. Tukaj gre za partizane. Nesrečo, v kateri se je znašel slovenski narod, so nameravali, poleg borbe proti okupatorju, izkoristiti tudi za socialno revolucijo in za obračun z domačimi političnimi nasprotniki. Zaradi njihove velike napake najbolj trpi vas, kmet, ljudsko imetje in na stotine nedolžnih talcev... V boju, v katerega so šli relativno slabi, brez potrebnega orožja in streliva in s proračunom, v katerem je bil čas velika neznanka, preprosto ne morejo zmagati. Njihovo borbo lahko najbolje vzporedimo s kačo, ki je ugriznila žrtev, vendar ji ni kos – njeni zli zobje ne morejo popustiti, čeprav je pravočasno spoznala, da bo podvig plačala z lastno glavo. Od take borbe nobena fronta nima nobene koristi, še najmanj vzhodna. Od te borbe ni nobene koristi, razen da narod in imetje trpita neizmerno škodo. Teža nesreče je tudi v tem, ker je mobiliziranega tudi mnogo iskrenega idealizma, preveč mladosti in premnogo iskrenih želja in volje, da se pomaga nesrečnemu in zaslužjenemu narodu – in s tem kapitalom razpolaga neko povsem neskrbno vodstvo.

Nosilec zgoraj opisanega stanja in borbe v Sloveniji je OF (Osvobodilna fronta), ki je bila v začetku morda celo dobro zamišljena, vendar so pozneje glavno vodstvo prevzeli ekstremni – komunisti. Tako je ta borba dobila povsem drug karakter in smer. OF danes negira Dražo, begunsko vlado in Jugoslavijo.

Drugo skupino, ki si prizadeva za osvoboditev Slovenije, predstavljajo pomlajeni kadri tradicionalnih slovenskih strank. To so SLS, JNS, SDS, socialisti in druge manjše skupinice. Skupno politično telo je znano pod imenom Slovenska zaveza. Vojaški del organizacije je pod neposrednim poveljstvom zastopnika Draže Mihailovića – generalštabnim majorjem Novakom. Spopadom z OF se izogibajo. Zdi se, da bo Slovenska zaveza od te zime naprej v Sloveniji popolnoma prevzela iniciativo v svoje roke. To je tudi mnenje majorja Novaka.

S Slovensko zavezo in z majorjem Novakom sem imel, to sem že poudaril, stalne stike. Predal sem jim vsa navodila in sporočila, ki sem jih dobil. Zahteval sem, da se čimprej določijo kraji (lokacije), kamor bi jim pošiljali pomoč. Na žalost pa jim sedanje stanje tega nikjer ne dopušča, pa bodo lokacije o krajih za sprejem pomoči posredovali pozneje. Potrebujejo veliko finančno pomoč. Predal sem jim tudi pooblastila, ki sem jih pred odhodom iz Aleksandrije dobil od Britancev in v prisotnosti polkovnika T. Dimitrijevića in stotnika Z. Krstića, ki se nanašajo na sklepanje posojil za financiranje raznih akcij. Takšna pooblastila sem predal vojvodu Birčaninu in tudi Slovenski zavezi v Ljubljani.

Z Ljubljano sem se dogovoril tudi za šifro, ki se bo lahko uporabljala v primeru, če bomo vzpostavili stike po radijskih zvezah (šifro bom predal v posebnem referatu).

Majorju Novaku sem med njegovim bivanjem v Zagrebu posredoval vse do tedaj zbrane podatke, zlasti tiste iz Hrvaške, ker se je predvidevalo tudi njegovo imenovanje za začasnega Draževega zastopnika za območju Hrvaške (ko sem se po 14 dnevih ponovno sestal z majorjem Novakom v Beogradu – ravno se je vrnil iz Draževega gorskega štaba – je imel to polnomočje). Predal sem mu vse zveze v Zagrebu, ki sem jih ustvaril med dvojnopolmesečnim bivanjem – politične in vojaške. Predal sem mu tudi dve navodili in naslov za vzpostavljanje stikov z vojvodo Birčaninom v Splitu in Mostarju. Kurirska zveza iz Zagreba z Ljubljano, Splitom in Mostarjem je možna in tudi uspešna. Malo težje je z Beogradom. Ko sem bival v Zagrebu, je obstajala dokaj redna in sigurna zveza, ki pa sem jo uporabil samo enkrat, saj sem zanjo zvedel zelo pozno. Za to zvezo (namreč z Beogradom) skrbi Jugoslovanska revolucionarna organizacija v Zagrebu. Prilagam tudi obširno poročilo o stanju v Sloveniji in razvoju situacije od začetka do maja t. l., ki ga Slovenska zaveza pošilja Kraljevski vladi in Poveljstvu jugoslovanskih enot.

K zgornjemu poročilu o stanju v Sloveniji dodajam še seznam ilegalnih časopisov, ki tedensko izhajajo v Ljubljani. Že samo število teh časopisov dovolj jasno dokazuje veličino in žar borbe, ki jo vodijo Slovenci za vstajenje skupne domovine – Jugoslavije:

- “Slovenska zaveza” (skupno glasilo strank, združenih v Slovenski zavezi),
- “Svobodna Slovenija” (glasilo SLS),
- “Pobratim” (glasilo vojaške organizacije Pobratim oz. Narodne legije),
- “Svoboda ali smrt” (glasilo Poveljstva JVVd v Ljubljani),
- “Zarja svobode” (glasilo nacionalistov),
- “Naprej zastave slave” (glasilo Sokolske legije),
- “Stara Pravda” (glasilo skupine Stara Pravda – ing. Nagode).

Navedena glasila pripadajo skupinam v „Slovenski zavezi“. Poleg teh izhajata tudi „Slovenski poročevalec“ in „Delo“ kot glasili OF.

Slovenska zaveza mi je v Zagreb poslala svoj predlog oz. bolje rečeno sugestijo, ki bi jo morali v bodočnosti upoštevati pri določanju državnih meja (navaja se podroben pregled poteka meje okrog Slovenije).

Hrvaška

Dobil sem nalogo, da raziščem tudi razmere oz. razpoloženje ljudi in možnosti koordinacije z ostalimi deli v državi – iz Hrvaške. Prepotoval sem območja NDH, kjer koli se je dalo (obalno območje, Mostar, Sarajevo, Slavonski Brod, Zagreb, Bjelovar, Karlovac; v NDH se mprebil dva meseca in pol). Napisal sem že, s kom vse sem bil v stiku.

Težko je pisati poročilo o tako kompleksnem sklopu problemov, kakršni so nastali na Hrvaškem. Lahko se sicer pohvalim, da sem politične razmere na Hrvaškem (pred vojno) zelo dobro poznal. Sedem let sem študiral v Zagrebu in v tem obdobju sem se udejstvoval v političnem življenju, posebno v mladinskem. No, vzrokov in pojasnil za premnoge dogodke, ki so se zgodili v preteklem tragičnem letu, enostavno ne morem najti. Mnogo gorja sem videl na potovanjih po Bosni in Hercegovini. Še več pa sem o tem slišal. Slike, ki se tukaj vidijo, parajo srce, še bolj pa strašne zgodbe iz notranjosti Bosne, Hercegovine, Like in Korduna. Cifre o

številu žrtev, ki krožijo tukaj, so lahko točne ali pa ne, težko jih je preverjati. No, strašno je samo po sebi že dejstvo, da je število pobitih Srbov s tisoč že prešlo na sto tisoč. Sto tisoč grobov nedolžnih ljudi meče svojo povsem jasno senco na vso Hrvaške, na vse Hrvate! Vsak Hrvat, posebej pa tisti, ki so bili daleč proč od vseh teh zločinov, občutijo povsem razumljivo neprijetnost, ko se v pogovorih samo omeni to ogromno število nedolžnih žrtev. Zato je tudi razumljivo, da se prek te temne sence gleda tudi na vse bodoče probleme, katerih rešitev se s tem samo zapleta. Čeprav je bila velika večina Hrvatov daleč proč od teh zločinov in jih obsoja, se veliko število nedolžnih žrtev vseeno postavlja na tapeto kolektivne odgovornosti Hrvatstva. Mučen in delikaten je to problem, ker je potrebno računati tudi na pravične in stroge kazni za tolikšno število zločinov, pa tudi na dejstvo, da nas usoda in bodočnost vežeta na skupno življenje.

V zahvalo vsem tistim Hrvatovm, ki se dobro držijo tudi v teh razmerah in delajo vse, da obranijo obraz Hrvatov – bom v tem kratkem referatu opisal samo svetle trenutke in primerne dogodke, ki sem jih na teh potovanjih zapazil pri Hrvatih. Temne strani sem dovolj jasno označil, a jih bom še obdelal v daljšem referatu.

Stališča in delovanje HSS

S HSS sem bil v stalnem stiku. Z vodstvom prek gospoda Forlfiija¹⁴, javnega uslužbenca z otoka Visa, ki zdaj stalno živi v Zagrebu, z mladimi prek gospoda Vojislava Krstulovića, sekretarja HSS v Splitu, ki je prišel v Zagreb samo zaradi vzdrževanja te zveze med Splitom in Zagrebom in mi je bil stalno na voljo. Njegovo sodelovanje mi je zelo koristilo.

HSS je šele v začetku maja letos začela s sistematično in organizirano akcijo proti sedanjemu režimu. Razlog za takšno neaktivnost je predvsem strahovit pritisk režima med celim letom, saj je za vsako nerodno izgovorjeno besedo šla glava. Vodstvu HSS – tako glavnemu kot pokrajinskim odborom, je bilo od samega začetka povsem onemogočeno delovanje. V pokrajinah so najbolj ugledne HSS-ovce v glavnem pozaprl, internirali ali pa samo postavili pod strogo policijsko kontrolo. Predsednik HSS dr. Vladko Maček je bil od samega začetka posvem onemogočen. Prve tri mesece je bil v Kupincu pod strogim nadzorom, zatem so ga internirali v Jasenovac, v začetku marca letos pa ga ponovno pripeljali v Kupinac, kjer je sedaj v hišnem priporu. Varuje ga 40 ustašev. K njemu lahko pridejo samo soproga, otroci in zdravnik. Ob vsakem razgovoru sta prisotna najmanj dva ustaša. Ostali člani vodstva HSS, Torbar, ing. Košutić, Smoljan in drugi, so bili sicer na svobodi in dovoljeno jim je bivanje v Zagrebu, vendar so pod zelo strogim policiskim nadzorom (z detektivi pred stanovanjem). Z dr. Smoljanom in Torbarjem je bil možen stik že nekaj mesecev prej, ing. Košutiću pa so šele četrtega dne pred mojim odhodom iz Zagreba umaknili detektive izpred stanovanjskih vrat. Smoljan in Torbar nista hotela izkoristiti svoje relativne svobode za stike, nekaj zaradi premajhne osebne iniciative, nekaj pa tudi zaradi strahu, ki pa je razumljiva, saj brez znanja in direktiv dr. Mačka in Krnjevića nista hotela prevzeti odgovornosti na svoja ramena. Tako so mi vsaj povedali sami HSS-ovci.

¹⁴Dr. Ivanko Farfoli, član vodstva Hss in predvojni poslanec, prek švicarskega konzulata je vzdrževal zveze z dr. Jurajem Krnjevićem, članom begunske vlade v Londonu (opomba – MFK).

Na pritisk z vasi, posebno mladih, so se maja, kakor sem že navedel, začele organizirane akcije. Bil je že skrajni čas, saj so množice, HSS-orientirane, sicer razpoložene za odpor, začele prehajati k partizanskim centrom odpora, saj od svojega vodstva niso imele nikakršnih direktiv niti povezav. Po vseh poročilih, ki sem jih prejel s terena, in po tistem, kar sem sam opazil, pa tudi po podatkih, ki mi jih je dala Jugoslovanska revolucionarna organizacija v Zagrebu, je bilo razpoloženje HSS-ovcev precej jugoslovansko. V HSS z gotovostjo računajo, da bodo v določenem trenutku imeli vso vojsko ob sebi. Gospod Farfoli me je obvestil, da HSS vodi pogajanja z nekaj višjimi častniki glede prevzemanja vojske.

HSS je dr. Krnjeviću poslala zelo kratko sporočilo. Njena vsebina je v glavnem že zajeta v zgornjem poročilu. HSS je želela poslati prek meje z materialom dva mlada člana. Kolikor sem lahko, sem jim pomagal z nasveti in denarjem, do mojega odhoda pa je bila vsa stvar šele na pol poti.

Dr. Maček, to sem že navedel, je od marca interniran v Kupincu. Varuje ga oddelek 40 ustašev. K njemu ne more nihče, razen soproge, otrok in zdravnikov (dr. Beloševič in dr. Špoljar). Vodstvo HSS ne more vzpostaviti niti najmanjšega stika z dr. Mačkom. Pri vsakem razgovoru, tudi s soprogo in otrokom, sta prisotna po dva ustaša. Dolgo sem se pogovarjal z dr. Špoljarjem, ki vsak dan odhaja v Kupinec zaradi injekcij, ki jih mora dr. Maček prejemati vsak dan. Dr. Špoljar je bil pripravljen vzpostaviti tudi najmanjši stik. No, vsi naporji so bili brez rezultatov. Dr. Špoljar, s katerim sem se vsak teden sestajal v Zagrebu (prihajal je iz vasi Zdenčina pri Kupincu), mi je sicer posredoval veliko zanimivega materiala, vendar same povezave na žalost ni mogel vzpostaviti. V obdobju dveh mesecev je imel samo nekaj sekund, da je dr. Mačku šepnil dve, tri besedice. Ta izjemna priložnost se mu je ponudila, ko je v sosednji sobi pozvonil telefon, pa sta oba ustaša skočila, da bi dvignila slušalko. Pozneje je bil dr. Špoljar poklican v vojsko, pa je tako propadla še ta edina možnost, da se z dr. Mačkom vzpostavi stik. Preučevala se je tudi možnost, da se to stori prek duhovnika – spovednika, no, to je odpadlo, ker je dr. Maček starokatolik.

Avtoriteta dr. Mačka je na Hrvaškem vsak dan večja. To je dejstvo, ki se ne sme zanemariti. Okoliščine, v katerih živi in jih prenaša kljub visoki starosti, odločno zavračanje vseh predlogov za sodelovanje, tako z ustaško oblastjo kot tudi z Nemci, so zelo povečali njegovo avtoriteto. Njegove prve direktive, ki jih je izdal v dneh, ko je obstajal še manjši stik z njegovimi sodelavci (prve tri meseca po zlomu), so se nanašale na preganjanje in ubijanje Srbov. Od Hrvatov je zahteval, da storijo vse za zaščito življenja Srbov in da jim nudijo pomoč. Kolikšen je bil odmev njegovega klica in koliko se jih je po njem ravnalo, in po drugi strani, kaj je preprečevalo, da ga Hrvati niso uresničili, bo pokazala skorajšnja bodočnost.

Katoliška cerkev je na Hrvaškem odigrala zelo žalostno vlogo. To velja zlasti za območja Bosne in Hercegovine, Dalmacije, Like in Korduna. Nanjo pada strahotna odgovornost za eno največjih kulturnih sramot 20. stoletja. Stotisoče grobov nedolžnih bodo večne priče, večna obtožba proti tem "propovednikom ljubezni"!

In v tej temi je nekaj svetlih zvezd, ki pa noči ne morejo spremeniti v dan. Navajam imena treh škofov: Alojzija Stepinca, đakovskega škofa Akšamovića in

splitskega Bonefačića. Akšamović se je na primer demonstrativno umaknil s svojega položaja, in storil vse mogoče, da je olajšal trpljenje Srbom.

Pri zagrebškem nadškofu dr. Alojziju Stepincu sem bil osebno. Sprejel me je v petih avdiencah. Od njega sem želel zvedeti pojasnila na mnoga vprašanja. Že samo dejstvo, da me je sprejel, vedoč, kdo sem in od kot prihajam – pove mnogo.

Velika škoda je, ker ta človek ne uživa podpore svojega klera. Je osamljen in skoraj brez vpliva, posebej na versko vzgojo. Bil je zelo zadovoljen, ker sem ga obiskal. Zelo nesrečen je zaradi razvoja razmer na Hrvaškem. Osebno je zelo veliko naredil za mnoge pregnane Srbe in Hrvate pa celo za Žide. Poskrbel je za 500 pregnanih slovenskih duhovnikov, skrbi za vzdrževanje 200 Poljakov, vsakdnevno intervenira in spravlja ljudi iz zaporov in taborišč, poskrbel je za prehrano in varnost velike skupine srbskih otrok itd. Posredoval mi je vse svoje pridige, v katerih povsem jasno kritizira današnji režim. Na mojo pripombo, da ljudje od njega pričakujejo močnejšo kritiko, močnejši protest, mi je odgovoril, da mu cerkev predpisuje določeno obliko in da prek tega ne more v javnost. En govor nadškofa Stepinca je povzročil, da je banjaluški škof pisno protestiral (nadškofu Stepincu je poslal pismo zaradi izdajalskega in protidržavnega tona).

Nadškof dr. Stepinac trdno verjame v vstajenje Jugoslavije. Ko sem bil zadnjič pri njem, mi je povedal: "Povejte zunaj, naj pri bodoči ureditvi države vsekakor računajo na federacijo." V zvezi z vestmi, ki krožijo po državi o načrtih zaveznikov, da bi formirali katoliško državo s centrom na Dunaju, v katero pa bi bile vključene Bavarska, Avstrija, Slovenija, Hrvaška, morda pa tudi Madžarska, je nadškof Stepinac odločno izjavil naslednje: "Naj vedo, to jim svobodno povejte, da Hrvati in Slovenci (morda je celo rekel katoliki – ne spomnim se dobro) nikoli ne bodo pristali na takšno rešitev!"

Na ugovor uglednega Hrvata, ki je v izgnanstvu v Splitu, posredovan dr. Stepincu glede zločinov, ki so jih storili posamezni duhovniki, je dr. Stepinac odgovoril in prosil, naj mu sporoči za vsak takšen primer, obenem pa naj to prijavo podpišeta še dve priči iz dotične občine, on pa bo storil vse, da bo tak duhovnik takoj izključen iz duhovniškega stanu. Znano mi je, da dr. Stepinac nekaj takih grešnikov drži v škofovskih hišnih zaporih. Napade na dr. Stepinca v oddajah londonskega radia so sprejeli z velikim nezadovoljstvom v vseh protirežimskih vrstah, pa tudi pri Srbih v Zagrebu, ki stališča in delovanje dr. Stepinca zelo dobro poznajo. Želja vseh teh ljudi je, da se taki napadi v bodočnosti prenehajo.

Odnos med oblastjo in dr. Stepincem je tak, da nadškof stalno pričakuje aretacijo. Med državo in cerkvijo je konec maja prišlo do odprtega spora ob imenovanju mostarskega in križevskega škofa, ki je bilo opravljeno brez vednosti hrvaške vlade.

Ko sva razpravljala o pomoči srbskim in slovenskim beguncem, je nadškof Stepinac ponudil svoje usluge in izrazil pripravljenost, da pomaga na način, ki ga bom nadrejenim ustno razložil.

Ko sem navajal zgornja dejstva o nadškofu Stepincu, nisem hotel z nobeno besedo braniti stališča katoliške cerkve na Hrvaškem, za katero bi moral odgovarjati tudi nadškof dr. Stepinac, če bi imel potreben vpliv. Že pri imenovanju ga je podrejeni kler zelo hladno sprejel. Pred zlomom je bil v svojem škofovanju precej oviran in tudi osamljen pri svojih razmišljanjih in stališčih, kar se je po zlomu samo še

potenciralo. "Lahko bi se demonstrativno umaknil in odšel v samostan," je rekel nadškof Stepinac, "po vojni pa užival reputacijo mučenca, vendar s tem ne bi mogel pomagati sami stvari, pa tistim, ki so pomoči potrebni, tudi ne bi mogel pomagati!"

Hrvaška vojska. Računa se, da šetje okrog 60.000 vojakov. Oborožitev je slaba in nepopolna. Morala je slaba, borbenost nikakršna. Kamor koli jo pošljejo v akcijo, je nekako pasivno zadržana. Režim rešuje situacijo s formiranjem posebnih muslimanskih enot ali pa s posebnimi "elitnimi" enotami, za katere so predvideni samo ustaško razpoloženi vojaki. Najtežje in najdelikatnejše naloge pa so seveda zaupane samo ustaško-partijskim enotam.

No, tega je vse manj, odpor pa je vse večji in pojavlja se že na več krajih. Na primer, pri čiščenju vzhodne Bosne spomladi letos hrvaška vojska sploh ni sodelovala, časopisi pa so poročali o 10.000 ustaših, ki se bojujejo, vendar so glavne naloge opravili sami Nemci. Enako se je kmalu zatem ponovilo na Kordunu. Ustaši so začeli boje, očistili Kordun partizanov in potem na prvih straneh časopisa "Hrvaški narod" objavili, da ponujajo brezplačen prevoz, kdor bi se hotel na licu mesta prepričati o učinkovitosti ustaškega čiščenja. Ni pa še minil mesec dni, ko so se na tem "očiščenem" terenu začeli vnovični boji, vendar je zdaj tam operirala italijanska vojska, saj niti ustaška niti redna hrvaška vojska nista bili sposobni, da bi očistili relativno majhno področje.

Vodstvo hrvaške vojske je v rokah starih avstrijskih častnikov. Narod in vojaki jih zaradi njihove nesposobnosti, starosti in negibljivosti imenujejo „naftalinci“. Ta izraz uporabljajo tudi nemški častniki, kadar koli govore o njih. Med njimi in mlajšimi častniki je velika jama. Razlogi so povsem razumljivi. Še večja pa je razlika med hrvaško vojsko in ustaško organizacijo.

Vojskovodja Kvaternik (Slavko Kvaternik, vojskovodja, edini in najvišji generalni čin v NDH, 1878–1947 – opomba MFK) je postal tudi smešna figura. Predal se je razvratu, prireja pijančevanja in preganja mlada dekleta. Prek njega izvajajo Nemci svoj vpliv na Hrvaškem. Je šef germanofilskega krila ustašev, medtem ko je sam Pavelić znan kot italijanofil. Mnogi znaki kažejo, da se je spopad med obema kriloma že začel.

S častniki je zelo težko vzpostaviti stik. Ne zaradi njihovega razpoloženja in mišljenja, temveč predvsem zaradi velikega nezaupanja in bojazni, da bi jim nekdo prišel na sled. Dobro obveščeni so me prepričevali, da je častniški zbor večinoma jugoslovansko razpoložen. Temu jugoslovanstvu sicer ne moremo zanikati iskrenosti, pa čeprav je v njegovem izražanju nekaj "zadržanega". V tej "zadržanosti" moramo tudi iskati razloge za dogodke, ki so se zgodili letos na Hrvaškem, in dejstvo, da bodo morali v bližnji bodočnosti opravičevati, zakaj so stopili v hrvaško vojsko. Mnogi se bodo opravičevali zaradi materialnih in družinskih razlogov, drugi zaradi represalij, ki so jih pričakovali v primeru, če ne bi pristopili v hrvaško vojsko, nekaj pa je tudi takih, ki bodo lahko dokazovali, da so stopili v hrvaško vojsko zato, da bi jo sabotirali, največ pa je tistih, ki so vstopili, pa bodo tudi izstopili zaradi oportunitizma!

Znano mi je, da imata HSS in Jugoslovanska revolucionarna organizacija zelo dobre zveze s posameznimi častniki. Oboji so me prepričevali, da še ni čas za

organiziranje, ker je nezaupanje med samimi častniki tolikšno, da na to še ni mogoče računati.

Marca, aprila in maja letos je iz hrvaške vojske izstopilo veliko število častnikov, ki so rojeni v Dalmaciji in anektirani k hrvaškemu Primorju. Zanimivo je, da so ti častniki pod popolno zaščito italijanskega poslanstva v Zagrebu. Dejstvo, da so rojeni v Dalmaciji in na anektiranem območju, izkoriščajo tudi vojaški obvezniki, ki redno zavračajo pozive na osnovi objave, ki jim jo izdaja italijansko poslanstvo. Ta objava je dovolj, da jih morajo hrvaške oblasti obravnavati kot tujce.

Zveze, ki sem jih vzpostavil s posameznimi častniki hrvaške vojske, sem predal majorju Novaku, ki jih bo lahko kasneje uporabil in prek njih formiral še več celic. Omenjam predvsem brata Koludrović (eden je letalski poročnik, drugi pehotni stotnik), ki sta mi posredovala dragocene informacije in omogočila uporabo vojaških prevoznih dovoljenj iz svojih čet, s katerimi smo omogočili potovanja mnogim kurirjem, ki sem jih pošiljal na teren oz. v Split in Mostar.

Če se želi prek londonskih radijskih oddaj pomagati pri rušenju režima na Hrvaškem in vplivati na hrvaško vojsko, zlasti na častniški zbor, in v hrvaški vojski dobiti potrebna kritja za akcije proti obstoječemu režimu in v katerem koli pogledu računati na sodelovanje v določenem trenutku, potem mora biti propaganda v londonskih oddajah bolj premišljena. Ko govorimo o hrvaški vojski, ne smemo misliti samo na izdajalce in sodrgo, ki se je tukaj zbrala, temveč tudi na elemente in razpoloženje, ki ga bomo nekga dne potrebovali.

Jugoslovanska revolucionarna organizacija¹⁵. Najbolj prijetno sem bil presenečen v Zagrebu tistega dne, ko sem zvedel, da se je iz ostankov bivših jugoslovanskih političnih strank (mladih elementov) in nacionalnih organizacij v Zagrebu (Sokoli, Narodna obramba, skavti in druge) ustanovila tajna jugoslovanska revolucionarna organizacija, za katero sem med svojim bivanjem v Zagrebu ugotovil, da sicer ni posebno močna in številčna, vendar je zato odlično in resno organizirana ter vodena. V "tajno" so me usmerili tovariši iz študentskih dni – jugoslovanski nacionalisti, med katerimi so nekateri vedeli, da sem pred nekaj meseci odšel iz države. V tej organizaciji imajo glavno besedo mladi. Organizirani so po sistemu trojk. Povezani so z Ljubljano in Beogradom. Vodstvo mi ni znano, čeprav mislim, da sem se pogovarjal z nekaj člani vodstva. Vsi uporabljajo gesla, dogovorjene znake in podobno. Nikakor jih nisem mogel prepričati, naj mi zaupajo vsaj njihovo približno jakost in nekaj imen vodilnih, seveda če želijo in računajo na podporo in pomoč vlade in vojske. Najprej sem mislil, da so nezaupljivi do mene osebno, vendar niti major Novak kot Dražev pooblaščenec ni imel sreče sreče, pa čeprav so dobro vedeli, kdo je. Tudi Dražev štab v Beogradu, s katerim imajo stalne zveze, do konca

¹⁵V Plavi gardi sva s soavtrojem Slobodanom Kljakićem v končni opombi št. 105 zapisala: »Šlo je za pripadnike ilegalne organizacije Jurepo – Jugoslovanskega revolucionarnega pokreta (gibanja) v Zagrebu, sicer ustanovljenega v Splitu in na Sušaku. V Zagrebu so izdajali ilegalna časopisa *Sloboda i slovansko bratstvo* in *Jugoslovanska revolucija*. (S. K.)

Fikreta Jelić Batić, *Četnici u Hrvatskoj 1941–1945*, Jurepo je formiral Grdić, bivši sekretar Sokola, v Splitu v začetku 1942, celo usmerjen proti Draži Mihailoviću, zato je major Žarko Todorović potoval v Zagreb, kjer ga je gestapo aretiral. Dejanska vodja, Drago Matjašić in dr. Stanko Tončić, sta bila leta 1943 aretirana.

junija ni vedel za vodstvo. Major Novak se je zaradi tega nezaupanja in prevelike tajnosti zelo razburjal in je tako v vpil, da so mu obljubili, da ga bodo na povratku iz Beograda povezali z vodstvom organizacije. Jaz sem se manj razburjal – nasprotno, to njihovo stališče o tajnosti, popolna disciplina in točnost v izvrševanju nalog – so me zelo navdušili. Čas in razmere, v katerih se mora živeti in delati v Zagrebu, zahtevajo ravno tak postopek. Ljudje, s katerimi sem se srečal in z njimi vzpostavil stike, še bolj pa njihovo delovanje, so mi največja garancija za njihovo resnost.

Zanimivo je, da so mi na vprašanje, ali potrebujejo denar za delovanje, odgovorili, da imajo trenutno dovolj finančnih sredstev. Šele naslednjega dne so mi naknadno sporočili, da bi za določeno širokopotezno akcijo potrebovali nekaj več denarja. Tudi to dejstvo potrjuje resnost te organizacije. Pozabil sem omeniti, da se z vodstvom komunicira prek sekretarja – pribočnika, ki vsa vprašanja zapiše in referira vodstvu, ki naslednji dan pa sporoči obširne in obrazložene odgovore.

Člani so v veliki večini Hrvati. Sodelujejo pa tudi mnogi Srbi, ki so ostali v Zagrebu. Zgoraj omenjeni sekretar, s katerim sem vsakodnevno kontaktiral, je na primer, Srb. Program je podoben tistemu, ki ga ima Slovenska zaveza v Ljubljani. Sporočite zunaj, mi je povedal eden od vodilnih članov, da se v prvi vrsti borimo, da razsvetlimo obraz Hrvaške, borimo se za reputacijo hrvatstva, da popravimo, kar se popraviti še da.

Jugoslovanska revolucionarna organizacija ima dokaj dobre zveze v zagrebški policiji in vojski. Vzdržuje zveze, to sem že omenil, z Ljubljano in Beogradom. V Zemunu imajo zelo dobro organizirano celico, ki priskrbi vse potrebne dokumente za prehod v Beograd. Obveščevalne celice imajo na Sušaku, v Banjaluki, Sarajevu, Karlovcu, Bjelovarju in še v drugih centrih. Pustil sem jim zveze, ki sem jih imel s Splitom in Ljubljano, dva potrebna naslova in dve navodili za vzpostavljanje stikov z mladimi v Ljubljani in s HSS.

Ko sem si po določenem času ustvaril približno sliko o njihovi organizaciji in delovanju ter zaključil, da so resnično na nivoju, sem jim predal enaka navodila in sporočila, ki sem jih imel za Split in Ljubljano. Zelo pa sem bil presenečen, ko so mi naslednji dan sporočili, da že imajo in tudi delajo po navodilih, ki sem jim jih predal. Na vprašanje, po kakšnih navodilih delajo in od koga so jih prejeli, so mi pokazali strogo zaupno okrožnico ministrstva za vojsko v Zagrebu, poslano vsem velikim županom. Ministrstvo navaja, da so pri zajetih zavezniških padalcih, ki so se spustili nekje na Romaniji in so jih zajele enote hrvaškega domobranstva, med drugim našli tudi navodila jugoslovanskega vrhovnega poveljstva v Kairu za delovanje tajnih organizacij in za zbiranje podatkov o sovražniku. Ta navodila so v okrožnici objavljena s pripombo, da morajo biti oblasti pozorne na vsakogar, ki bi take podatke zbiral (primer z omenjeno okrožnico ministrstva vojske v Zagrebu je bil zame osebno zelo zanimiv, ker sem taka navodila na zahtevo ministrstva za vojsko in britanskih obveščevalnih servisov ravno sestavljal. Seveda je bila še bolj zanimiva pot, po kateri so navodila prišla v roke ljudi, ko so jim bila dejansko namenjena). Ena takih okrožnic iz ministrstva vojske ali velikih županij je prek zaupnika prišla v roke Jugoslovanske revolucionarne organizacije, ki jo zdaj uporablja kot vodič za delovanje.

Namera Jugoslovanske revolucionarne organizacije je bila tudi, da priskrbi močno predajno radijsko postajo, s katero bi vzpostavili zvezo z Londonom. Radio

bi morali nabaviti že med mojim bivanjem v Zagrebu, vendar se je stvar zaradi nepredvidljivih težav zavlekla. Če bodo vseeno uspeli, sem se dogovoril za šifro, ki jo bom v posebnem referatu predal poveljstvu.

Center odpora v Gorskem kotarju je v tujini malo znan, čeprav obstaja že dalj časa, je zelo aktiven in dejansko ima Gorski kotar pod svojo oblastjo. Na žalost direktnega stika z vodstvom nisem mogel vzpostaviti, niti nisem uspel preveriti podatkov, ki sem jih dobil od zelo dobro obveščenih in verodostojnih oseb.

Po podatkih, ki sem jih uspel zbrati, ta center sestavljajo tri skupine: severna – partizanska (na meji bivše Savske in Dravske banovine), centralna (sam naziv Gorskega kotarja), ki jo vodi poročnik bojne ladje Pavao Župan in je po vseh poročilih povsem nacionalistična – in tretja, južna skupina, v kateri delujejo pravi četniški odredi. Med temi skupinami ni nobenih spopadov, nasprotno, tesno sodelujejo. Borci centralne skupine se imenujejo šumarji, večino predstavljajo Hrvati. Predstavljajo najbolj organizirano aktivno in močno hrvaško borbena skupino. Verjetno je Sušak idejni center tega odpora. Iz Sušaka dobivajo tudi največ pomoči. V svojih rokah držijo skoraj celotno področje Gorskega kotarja. Vsi uradi in šole delujejo normalno. Iz zagrebškega gledališča je semkaj zbežala večja skupina igralcev z znanim Afrićem na čelu, pa so na svobodnem ozemlju organizirali ljudsko potujoče gledališče. Prvo predstavo so uprizorili v Mrkopolju.

Odredi šumarjev in četnikov stalno ogrožajo progo Sušak–Zagreb. Dejansko ni dneva, da ne bi vlaki v Zagreb prihajali z zamudo od 5 do 12. ur. Pogosto pa je promet prekinjen tudi po nekaj dni. Proga se dejansko ruši vsako noč. Predel proge skozi Gorski kotar je že pravo pokopališče železniških lokomotiv in vagonov. Še huje je na progji Split–Zagreb. Ta ni obratovala polnih pet mesecev, od decembra lani do aprila letos. Konec aprila so jo sicer usposobili za promet, vendar ne za dolgo. Po desetih dneh je bila ponovno porušena (v bližini Vrhovin). Promet na tej progji teče od 3 do 5 dni, potem pa se za 10 dni ustavi zaradi popravil.

Odporniške sile v Gorskem kotarju štejejo 5.000–6.000 pripadnikov. Točnosti teh števil nisem uspel preveriti, po aktivnosti in po ozemlju, ki ga držijo v svojih rokah, pa je število verjetno.

Ostali centri odpora na Hrvaškem so v Zagorju, bjelovarskem in pakraškem okraju ter na področju med Karlovcem in Zagrebom. V bjelovarskem in pakraškem okraju sodelujejo Srbi in Hrvati, skupine pa v glavnem sestavljajo tisti, ki niso hoteli v hrvaško vojsko. Prevladujejo pripadniki HSS, vendar zaradi neaktivnosti vodstva HSS grozi nevarnost, da bodo komunisti vpregli svoje ljudi, prevzeli vodstvo in to splošno nezadovoljstvo usmerili v partizansko smer. Taki primeri so na terenu že opaženi, zato sem na to opozoril vodstvo HSS (bjelovarski okraj, severni predel Zagorja in planine Ivančice). Moč vseh teh skupin ni velika, med seboj niso povezane, slabo so organizirane, vendar so dokaj aktivne. Mislim, da bi se z večjo aktivnostjo vodstva HSS dosegli še boljši rezultati in tako ustvarili močne in prave odporniške centre. Upam, da so šle stvari po mojem odhodu na bolje, pa tudi, da je vodstvo HSS ukrepalo, da se je veliko nezadovoljstvo spremenilo v pozitivno smer, da so odšli v gozdove in med upornike.

To poročilo zaključujem s trditvijo, da se je položaj na Hrvaškem v veliki meri izboljšal in da je odpor proti režimu že tako narasel, da je sam minister vojske Draža Mihailović menil, da je potrebno, da za Hrvaško imenuje svojega poblaščenca¹⁶.

Problem Hrvatov in Hrvaške je zaradi neverjetnega pokola Srbov prejšnje leto postal zelo resen in težak. Pravična kazen za vse tiste, ki so krivi za te pokole, ne sme izostati. Na to se ne sme pozabiti. Po drugi strani pa, če smo se že dogovorili, da bomo ostali pod skupno streho, moramo tudi pravočasno poiskati vse tiste svetle in prave stvari, na katerih bomo postavili temelje bodoče skupnosti, ne glede na to, kako bo ta skupnost znotraj urejena.

Poročnik Stanislav Rapotec in major Karl Novak – zveze s slovenskim četniki

V svoji knjigi *Plava garda – poveljnikovo zaupno poročilo*¹⁷ objavljam, da je generalštabni polkovnik Karl Novak v svojem poročilu v II. poglavju pod naslovom *Prvi poskus in razočaranje* na str. 55 zapisal naslednje:

»V Zagrebu sem se sestal z dr. Rapotcem, ki je iz Kaira prispel s podmornico v posebni tajni misiji naše begunske vlade¹⁸. Na žalost so njegov prihod opazili vaščani na Korčuli, zaradi njihove prijave so italijanske oblasti zaplenile celotno količino denarja za Kraljevo jugoslovansko vojsko in radijsko postajo. Na sestanku v Zagrebu je bila tudi skupina jugoslovanskih nacionalistov¹⁹ in dr. Farfoli, delegat kmečke stranke dr. Mačka.²⁰

General Draža Mihailović, ki so mu ustaši in komunisti očitali protihrvaška stališča, kar je bila grda laž, je bil zelo vesel, ko je zvedel za moj stik s hrvaškimi predstavniki, in mi je celo dal pisno pooblastilo, da nadaljujem informativne pogovore o možnostih sodelovanja in združevanja akcije. Vendar nikakor nisem

¹⁶ Kar je netočno, saj major Karl Novak takšnega pooblastila vseeno ni dobil – opomba MFK.

¹⁷ Marijan F. Kranjc, Slobodan Kljakić, *Plava garda – poveljnikovo zaupno poročilo*, Pro-Andy Maribor, Ljubljana, Beograd, 2006

¹⁸ Major Živan Knežević je na Novakov tekst pripisal naslednje: »Rapotec je potoval zaradi specialnih nalog britanskega poveljstva na Bližnjem vzhodu, brez vednosti begunske vlade.« Izvleček njegovega poročila o razmerah v Sloveniji predstavljamo v prilogi 3, v katerem pa ni najti potrditve tega mnenja. (S. K.). Pripomba majorja Kneževića je bila povsem netočna – opomba MFK.

Jerca Vodušek Starič, *Slovenski špijoni in Soe 1938–1942*, str. 282–293 navaja, da je Tom Masterson, vodja Soe za Jugoslavijo v Kairu, v operaciji »Henna« s podmornico (z Malte na Mljet) poslal rez. poročnika Stanislava Rapotca (šifra 555) in narednika Štefana Šinka - Stevana Jovanovića, oba Slovence, da vzpostavita stik z odporniškimi organizacijami v Sloveniji, Istri, Hrvaški in Dalmaciji. Na pobudo generala in vojnega ministra Ilića pa je Rapotec imel nalogo, da mimo Soe vzpostavi tudi direkten stik z generalom Dražo Mihailovićem. Major Novak se je z Rapotcem sestal dvakrat v Zagrebu junija 1942, ko je potoval h generalu Mihailoviću in mu poročal o stanju v Sloveniji. Rapotcu je tudi omogočil stik s predstavnikom generala Mihailovića – slovenskim četniškim častnikom Tugomirjem Prekorškom. (MFK). Tudi ta navedba je netočna, saj je bil Rapotec tudi agent Soe – opomba MFK.

¹⁹Šlo je za pripadnike ilegalne organizacije Jurep – Jugoslovanskega revolucionarnega pokreta (gibanja) v Zagrebu, sicer ustanovljenega v Splitu in na Sušaku. V Zagrebu so izdajali ilegalna časopisa *Sloboda i slovansko bratstvo* in *Jugoslovanska revolucija*. (S. K.)

²⁰Dr. Ivanko Farfoli, ugleden član in predvojni poslanec Hss (Hrvaške kmečke stranke), je menda preko švicarskega konzulata v Zagrebu vzdrževal zveze z dr. Jurajem Krnjevićem, prvakom Hss in podpredsednikom begunske vlade v Londonu. (S. K.)

mogel prebiti hermetične pregrade, ki jo je ustaška policija postavila med dr. Mačkom in zunanjim svetom. Zaradi tega je to nalogo prevzela skupina majorja Žarka Todorovića – dr. Stanka Tončiča, toda tudi oni niso uspeli rešiti tega našega »hrvaškega vprašanja«, ker so bili kmalu zatem aretirani in poslani v nemško kazensko taborišče.²¹

Na str. 137 sem v 3. prilogi objavil najbolj zanimive dele Rapotčevega poročila pod naslovom **3. Obveščevalec Stanislav Rapotec begunski vladi in poveljniku jugoslovanske vojske v Kairu: Poročilo o razmerah na Hrvaškem in v Sloveniji, avgust 1942.**

Če primerjamo obe poročili, Rapotčevo in Novakovo, potem lahko ugotovimo naslednje bistvene napake:

- Ni znano, kje je major Novak dobil podatek, da je Rapotec dr. (doktor)?
- Rapotec Novaka očitno ni pravilno obvestil, da se je izkrcal na otoku Mljetu, saj Novak navaja Korčulo.
- Rapotec je predstavil svojega radiotelegrafista kot Slovenca – Štefan Šinka alias Stevana Jovanovića, česar pa ne vemo zagotovo.
- Vsekakor ne bo držala pripomba majorja (polkovnika) Živana Kneževića, da je poročnik Rapotec potoval v Jugoslavijo brez vednosti begunske vlade, saj je sestavljal tudi posebna poročila prav za begunsko vlado in vrhovno poveljstvo!
- Ne bo držala Rapotčeva navedba, da je bil major Novak postavljen s pisnim poblastilom generala Draža Mihailovića za poveljnika hrvaških četnikov. Dejansko je imel samo pisno pooblastilo za pogovore s predstavniki ravnogorskega gibanja na Hrvaškem (dr. Stanko Tončič) in HSS v Zagrebu. Končno, takratni poveljnik severnih pokrajin, torej Slovenije, Hrvaške in Srema, je bil major Žarko Todorović.
- Poročnik Rapotec je Jugoslovanski revolucionarni pokret – Jurep, predstavil kot jugoslovansko revolucionarno organizacijo, ki pa je izvirala iz Splita in Sušaka in verjetno že takrat izdajala dva časopisa: **Jugoslovanska revolucija** in **Sloboda i slovansko bratstvo**.
- Major Novak sicer ne navaja, da mu je poročnik Rapotec predal zagrebške obveščevalne zveze, zato tudi ne vemo za njihovo usodo.

Lahko zaključimo, da je poročnik Rapotec sprejel in begunski vladi – vrhovnemu poveljstvu JVvD – prenesel poročila slovenskih četnikov in posebej Slovenske zaveze ter se z majorjem Novakom dogovoril o določeni organizaciji in delovanju radijskih zvez. Kakšnega posebnega pomena na razvoj in delovanje slovenskega četništva pa Rapotčevo bivanje ni imelo.

²¹ Major Žarko Todorović je bil takrat poveljnik severnih pokrajin, dr. Stanko Tončič, s skrivnim imenom Stiković Tihomir (tudi Teodor Stančić), pa je bil organizator ravnogorskega gibanja na Hrvaškem oziroma v Zagrebu. (MFK)

Hrvaške pripombe in kritike Rapotčevega poročila, zlasti cerkvenih krogov

Ker je bilo Rapotčevo poročilo prvič objavljeno na Hrvaškem²², je tudi razumljivo, da so prve analize, pripombe in kritike prišle prav iz določenih krogov na Hrvaškem, predvsem cerkvenih.

Rapotec se je namreč v začetku 1942 petkrat sestal z nadškofom Alojzijem Stepincem. Ali je to storil na svojo osebno pobudo ali pa na pobude tretje strani, je seveda zanimivo vprašanje, ki pa ga poročnik Rapotec ne zastavlja. Odgovor bomo dobili v nadaljevanju.

Najbolj napadane in sporne naj bi bile naslednje štiri temeljne Rapotčeve navedbe o nadškofu dr. Alojziju Stepincu, in sicer:

- Katoliška cerkev je na Hrvaškem odigrala zelo žalostno vlogo. Odgovorna je za eno največjih kulturnih sramot 20. stoletja – množične poboje nedolžnih Srbov.
- Petkrat ga je sprejel v avdienco, čeprav je vedel, da je britanski agent in da je prišel iz Kaira, na koncu pa je pristal celo na nudenje pomoči.
- Trdno verjame v Jugoslavijo in v jugoslovansko federacijo.
- Odnos med nadškofom in klerom je slab, pa tudi z oblastjo, NDH, saj stalno pričakuje aretacijo.

Seveda pa Rapotčevi kritiki na Hrvaškem ne navajajo vseh štirih navedb, temveč samo nekatere, predvsem projugoslovansko orientacijo nadškofa Stepinca.

Najbolj žolčna je vsekakor kritika izpod peresa Ivana Gabelica, predstavnika proustaške Hrvaške stranke prava²³, ki jugoslovanskemu obveščevalcu, Slovencu in idejnemu privržencu Draža Mihailovića, očita, da je njegovo poročilo o nadškofu dr. Alojziju Stepincu, zlasti pa njegova “projugoslovanska” usmerjenost, povsem izmišljena in napačna.

Omenjeni pravaški kritik pa v uvodnem delu pod naslovom **Nekritično manipuliranje z neverodostojnim poročilom** seveda ne omenja, da je nadškof Stepinec predvsem odločno obsodil množične ustaške poboje nedolžnih Srbov. No, najbolj pa ga boli, da so Rapotčevo “izmišljeno” poročilo povzemali uradni zavezniški diplomati, kot so Emil Kekich, posebni pomočnik ameriškega veleposlanika v Atenah kot avtor memoranduma o “Katoliški cerkvi v Jugoslaviji” (leta 1944 poslal ameriškemu državnemu sekretarju), Ilija Jukić v članku “In memoriam kardinalu Stepincu”, Stella Alexander, Jure Krištof in drugi.

Ivan Gabelica preprosto ne verjame, da bi nadškof Stepinac lahko verjel v Jugoslavijo, saj je menda imel odlične odnose z NDH in je trdno zastopal njen razvoj in obstanek. Pri tem se sklicuje na dve Stepinčevi letni poročili Svetemu sedežu, leta 1942 in 1943, seveda pa pri tem ne navaja nobenega konkretnega podatka. Kot glavni dokaz pa navaja, da nadškof Stepinac med drugo svetovno vojno ni v Rimu nikoli obiskal dr. Nika Moscatella, duhovnika in jugoslovanskega poslanika v Vatikanu!

Gabelica tudi ne verjame jugoslovanskemu obveščevalcu Stjepanu Jakšekovcu, ki je leta 1943 poročal iz Švice v London, da nadškof Stepinac podpira partizane, pa

²² Dr. Ljubo Boban, *Hrvaška v diplomatskih poročilih begunske vlade*, 1, in 2. del, Zagreb, 1988

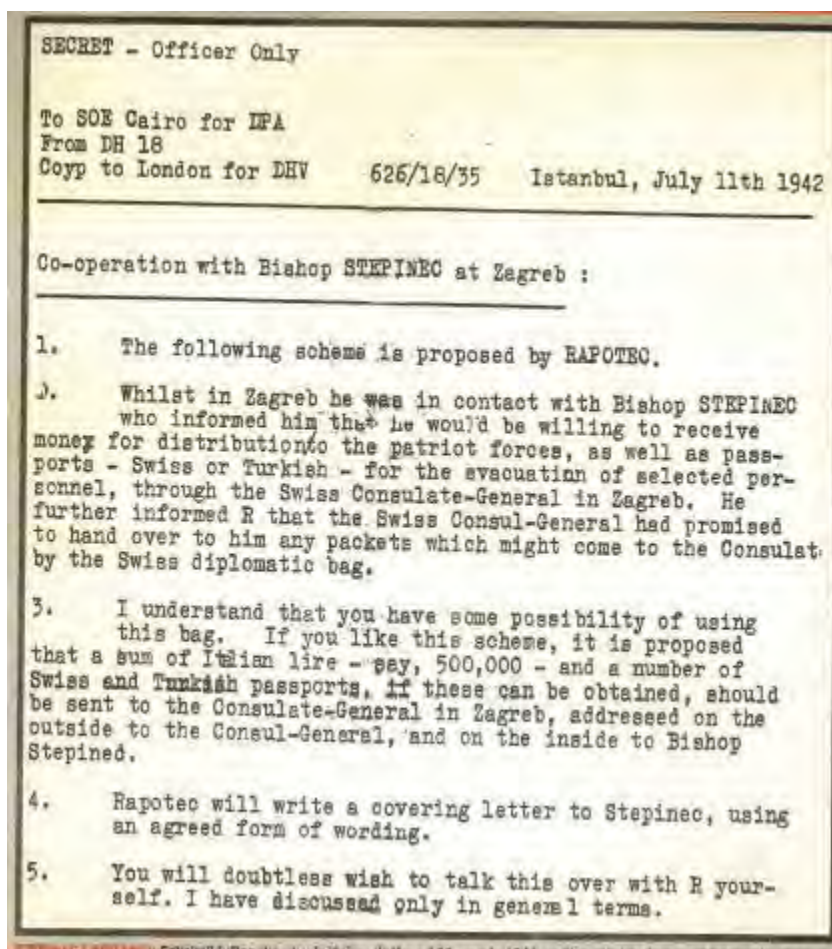
²³ Ivan Gabelica, *Blaženi Alojzije Stepinac u NDH*, www.hrvatskastrankaprava

četudi je vedel, da so ubili prek 60 duhovnikov, kmalu zatem pa je v pridigi še ostro napadel komunizem. Podobne manipulacije naj bi zagrešil tudi Prvislav Grisogono iz Zemuna, drugače Hrvat, unitarist in član Jugoslovanske narodne stranke, ko je sredi leta 1942 v pismu nadškofu Stepincu hudo obtožil NDH in katoliško cerkev na Hrvaškem za zločine nad Srbi, pozneje pa je avtorstvo tega pisma zanikal.

Gabelica trdi, da izjavam posameznikov, od Rapotca do Jakšikovca, ni treba verjeti, saj vse dejavnosti nadškofa Stepinca od nastanka do propada NDH, kakor tudi pozneje, dokazujejo, da je trdno podpiral hrvaško državo in branil njen obstoj. Menda v svojih stališčih ni kazal nobenega omahovanja. Ali res?

Dne 1. avgusta 1997 je zagrebški tednik Globus objavil svetovno senzacijo oz. zgodovinsko odkritje pod naslovom **NADŠKOF ALOJZIJE STEPINAC JE V NDH DELAL ZA BRITANSKO OBVEŠČEVALNO SLUŽBO!**

Globusov novinar Antun Masle je namreč med tajnimi dokumenti iz obdobja 2. svetovne vojne v javnem londonskem arhivu (Public Record Office) našel dokumente britanskih obveščevalcev v letu 1942, ki odkrivajo nadvse presenetljivo novico, da je kardinal dr. Alojzije Stepinac delal za britansko obveščevalno službo!

Obveščevalno poročilo z dne 11. 7. 1942 iz Istanbula o agenturnih nalogah nadškofa Alojzija Stepinca
(Antun Masle, Globus, Zagreb, 1. kolovoz 1997)

Nejevernim Tomažem objavljam tudi kopijo tega dokumenta, ki odkriva, da je bil prav slovenski poročnik Stanislav Rapotec tisti vezni agent, ki je leta 1942 petkrat kontaktiral tedanjega nadškofa Stepinca, prejel obveščevalna poročila o stanju na Hrvaškem in mu obenem posredoval nove naloge.

Obveščevalno poročilo (slika) je sestavil britanski obveščevalec s kodno oznako DH 18 za Center Soe v Kairu, kopijo pa je bilo treba poslati v London.

Naslov poročila je: Sodelovanje s škofom Stepincem iz Zagreba. Kontaktni agent je bil Rapotec. Škof je obljubil, da bo sprejel denar za financiranje odporniških sil, ki bodo prišla prek švicarskega generalnega konzulata v Zagrebu, kakor tudi nekaj (švicarskih ali turških) potnih listov za evakuacijo določenih oseb. Rečeno je celo, da se diplomatska pošiljka naslovi na švicarski konzulat, znotraj pa se na ovojnici napiše, da je za škofa Stepinca. Tajni dokumenti tudi odkrivajo, da so v akcijah britanske obveščevalne službe sodelovali tudi drugi organi katoliške cerkve na Hrvaškem – šibenski škof.

Poleg omenjenega poročila je poročnik Stanislav Rapotec 30. julija 1942 poslal še obširno poročilo z naslednjimi poglavji: 1. Splošna situacija, 2. Četniki, 3. Partizani, 4. Načrti sil osi, 5. Oblasti na okupiranih področjih, 6. Zveze in finančni aranžmaji, ki jih izvaja Rapotec in 7. Splošne informacije.

In prav v tej sedmi točje je zanimiv opis, kako je Rapotec prek katoliške cerkve pošiljal britanski denar na Hrvaško. Takole piše:

»Denar je prek Vatikana poslan škofoma v Zagreb in Šibenik (dr. Jeronim Mileta) za begunce iz Poljske. Podobni aranžmaji za denar in potne liste se lahko organizirajo tudi za Jugoslovane: naslovljeni bodo na škofa in poslani v švicarski diplomatski pošti iz Istanbula švicarskemu generalnemu konzulu (v Zagrebu je bil to Friedrich Kaestli), ki je škofov prijatelj (De Chastelaine mora to organizirati).²⁴ Prihod v Italijo je na ta način zelo otežen. Duhovniki ne morejo v Italijo, za zdaj samo škofje. Od šibenskega škofa ne smemo preveč zahtevati. Rapotec predlaga pošiljanje denarja in drugega prek Italije v Zagreb, pot pa bi se lahko našla kasneje!«

Površen pregled zapisov na spletu nam pove, da ni bilo neposrednih reakcij na sodelovanje nadškofa Stepinca za britansko obveščevalno službo.

V povsem nepotrebnih sodnih farsih je bil nadškof Stepinac leta 1946 obsojen na 16 let zapora. Šlo je za politični pritisk na Vatikan. No, v svojem zagovoru na sodišču pa nadškof Stepinac seveda ni nikjer omenjal svojega sodelovanja z britansko obveščevalno službo, pa čeprav je omenjal vse humanitarne akcije, ki jih je vodil v korist Srbov, Židov in drugih. To bi bilo povsem iluzorno, saj bi ga še dodatno obdolžili sodelovanja s tujo obveščevalno službo. Zato misel novinarja Masleta, da je nadškof Stepinac deloval za zavezniško obveščevalno službo, ne spada v kontekst takratnih državnih odnosov z bivšimi zavezniki – 1946 je bil to poglavitni greh sovražnega delovanja.

Logično predvidevam, da je Ozna leta 1946 vedela za stike nadškofa Stepinca in poročnika Rapotca, tudi po verjetnem posredovanju sovjetskih agentov v vrstah

²⁴ Verjetno uslužbenec švicarskega konzulata v Istanbulu – opomba MFK.

Soe. No, Ozna oz. preiskovalni organi so v Zagrebu nužno potrebovali pričo – Stanislava Rapotca, ki je do 1948 deloval kot častnik (stotnik) britanske vojske, pozneje pa se je umaknil v Avstralijo. Tudi zato je Udba vse do srede petdesetih let vodila operativno obdelavo, ne samo za Stanislava Rapotca, temveč tudi za nekaj sorodnikov.

Namen tega spisa je predvsem, da vzpodbudim zbiranja in objavljanja spominov sodobnikov s stotnikom Stanislavom Rapotcem o njegovih obveščevalnih podvigih, ki so ostali prikriti.

Njegova slikarska dela so znana in priznana v svetovni likovni srenji!

Če k temu prištejemo njegove obveščevalne podvige in veliko ljubezen do domovine, potem si Stanislav Rapotec, stotnik, obveščevalec in slikar svetovnega slovesa, vsekakor zasluži najvišje posthumno priznanje RS.

Njegovi sorodniki še živijo.

Tako bi se vsaj skromno oddolžili še enemu velikemu Slovencu!

.....

Dodatek 1 (6. maj 2012)

Poštovani g. generale,
ovih dana naišao sam na internetu podatke o Vašoj knjizi „Stanislav Rapotec „Rappy“.

Imam nekoliko ličnih uspomena o njemu, koje ali nisu uopće važne, ali su lične. Pošto sam već star čovjek, uspomene su mi važne.

Moj otac Dr.Svetozar Ivković, podban Banovine Hrvatske. Spasio se je nakon bijega banovinske vlade iz Zagreba, preko Sarajeva za Crnu goru odakle je vlada odletila zajedno sa jugoslavenskom vladom u Egipat. Moj otac nije odletio, nije želio ostaviti svoju majku i mene nego se je uputio u Dubrovnik, gdje je uhapšen od Ustaša, zbog krađe 50,000.000.- Dinara (?) i sproveden u Split, gdje je već bila uspostavljena talijanska uprava. Očevi prijatelji i drugi uspjeli su posredovati kod talijanskih vlasti da se ne može otac (za Talijane je bilo važno da je imao titulu „ekselencija“ (?)) sprovesti u Zagreb, bez postupka i dokaza i internirale su mog oca u Hotelu u Splitu.

Sticajem okolnosti moj je otac imao u Korčuli kuću gdje smo mi redovito ljetovali, preko 10 godina i to svake godine po tri mjeseca.

Moja majka i ja uspjeli smo doći iz Zagreba u Split i otišli smo svi zajedno u našu kuću u Korčuli, gdje smo bili tako rekuć, kod kuće, sa mnogim poznanicima i prijateljima. Korčula je bila Italija (Dalmacija i otoci bili su poklonjeni od Pavelića Italiji i jedan talijanski princ proglašen je kao Hratski kralja Tomislav II.).Tako je granica između Hrvatske i Italije bila u kanalu Korčula/Pelješac) i mi smo bili sigurni od ustaša.

U ljeto 1942 dr. J. Arnerić, odvjetnik, kolega i prijatelj mog oca i naš, doveo je g. Rapotca k nama. Ja sam u to vrijeme imao navršenu 21 godina. Kroz nekoliko dana,

viđao sam se sa g. Rapotcem svakodnevno i čak smo zajedno slušali javne radio vijesti (koje su Italijani davali na rivi - morali smo vijesti slušati stoječki)) a i prije vijesti i poslije šetali smo po rivi. Sa nama su se šetale i kćerke Dr. Arnerića, Marinka i Olga i drugi.

Mogu posvjedočiti da je g. Rapotec pričao da se je iskrcao na Mljetu. Točno je da je Talijanima govorio da je pobjegao iz Beograda jer nije mogao reći da je došao sa podmornicom, a u Korčuli je bilo ouno izbjeglica.

Tih dana, bio je često u društvu sa Dr. Arnerićem, i još nekoliko drugih uglednih ljudi. Mislim da je bilo dosta poznato da nije došao na Korčulu redovitom brodskom linijom, ali talijanske vlasti nisu ništa uradile. Vjerojatno zbog par stotina izbjeglica, uglavnom Jevreja, Srba itd. koji su se sklonili na Korčulu, karabinjeri i uprava nije baš naročito dobro uredovala, pa je tako valjda prošao neopaženo i g. Rapotec.

Ima međutim jedna potpuno nevažna činjenica, ali mislim da je zgodna i da baca izvjesno svjetlo na prilike. Naime g. Rapotec je Marinki Arnerić i meni, govorio, da vlada u Londonu, želi da se dvije mlade osobe, ukrcaju na podmornicu i dođu London. Rekao je da će se on vratiti za par mjeseci u Korčulu i onda da se ukrcamo preko Mljeta gdje će opet doći podmornica. Moj otac i ja smo odbili tu ideju. Ja sam već bio oženjen a otac je smatrao da bi moja majka, moja žena i dijete i on, svakako imali velike neugodnosti. Osim toga, ja sam i prije u nekoliko navrata išao u posjetu brodovima ratne mornarice pa tako i na one četiri podmornice jugoslovenske ratne mornarice i nisam bio oduševljen da bih putovao podmornicom uopće, a kamo li u ratu.

Mi smo ostali na Korčuli do jeseni 1943, ali g. Rapotec više nikada nije došao.

Bio sam sada zadovoljan kada sam doznao da je bio i slikar u Australiji. Čini mi se da je imao bujnu fantaziju što je za slikara i te kako korisno, ali baš za špijuniranje je možda i opasno.

Izvinjavam se da sam Vam oduzeo vremena za čitanje ovog dopisa, ali puno puta sam mislio o g. Rapotcu, u ono vrijeme mi je jako imponirao, no prilike i život nisu mi nikada pružile priliku da doznam nešto o njemu i danas na internetu probudio opet moj sjećanja.

S poštovanjem,

Prof. GEORGIJE IVKOVIC
mag.prava & mag. ekonom.
odvjetnik (u mir.), Piran